

Maciej Pannert

- ▶ Uniwersytet w Białymstoku
(University of Białystok, Poland)
- ▶ e-mail: m.pannert@uwb.edu.pl
- ▶ ORCID: 0000-0003-0242-722X

DOI: 10.15290/mhi.2025.24.02.14

**HISTORYCZNE I PRAWNE UWARUNKOWANIA
ODDŁUŻENIA OSÓB FIZYCZNYCH****Abstrakt**

W ramach niniejszego opracowania poddano analizie historyczny rozwój idei oddłużenia, którą można potraktować jako nieoczywisty wynik refleksji nad niewypłacalnością dłużnika. Cel badawczy tak zarysowanej problematyki ma jednak dwuzakresowy wymiar. Z jednej więc strony uwagę skupia, ujęta z perspektywy historycznej, ewolucja prawodawczej percepcji relacji wierzyciel – dłużnik, zwłaszcza w sytuacji, gdy dłużnik traci zdolność do zaspokojenia ciężących na nim długów. Z drugiej zaś – istotna część artykułu została poświęcona rozwojowi przyjętych przez polskiego ustawodawcę konstrukcji prawnych, które na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat realizowały lub realizują, z różnym zresztą skutkiem, ideę oddłużenia osób fizycznych.

W pracy nad tekstem wykorzystano stosunkowo liczną literaturę przedmiotu, zarówno krajową, jak i obcojęzyczną, dzięki czemu uzyskano odpowiednio szeroką perspektywę analityczną. Metody badawcze natomiast, które pozwoliły na formułowanie wniosków, prowokowanych tokiem wywodu, to przede wszystkim metoda formalno-dogmatyczna i wspierająca ją metoda historyczna, a także prawnoporównawcza. Przyjęta w opracowaniu teza wyraża się aprobatą dla idei oddłużenia, realizowanej jednak przez taką konstrukcję prawną, która zapewniając niewypłacalnemu dłużnikowi możliwość „nowego startu”, nie wypacza przy tym tradycyjnie ujmowanej istoty stosunku zobowiązaniowego. Ważne jest przy tym, by dostępność instrumentu

oddłużenia była realna, tak w wymiarze jej normatywnych przesłanek, jak też braku podmiotowej reglamentacji – przedsiębiorca lub konsument.

W dobie rosnącej podaży na rynku usług finansowych i skorelowanego z tym popytu na dobra konsumpcyjne, który konsekwentnie prowadzi do wzrostu zadłużenia uczestników obrotu cywilnoprawnego, zaproponowany temat artykułu wydaje się tyleż aktualny, co krzepiący.

Słowa kluczowe: niewypłacalność, oddłużenie, osoby fizyczne, starożytność, prawo upadłościowe

HISTORICAL AND LEGAL DETERMINANTS OF DEBT RELIEF FOR INDIVIDUALS

Abstract

This study analyzes the historical development of the concept of debt relief, which can be seen as a non-obvious outcome of reflections on debtor insolvency. The research objective of the outlined problem, however, has a dual scope. On the one hand, the focus lies on the historically framed evolution of the legislative perception of the creditor-debtor relationship, particularly in situations where the debtor loses the capacity to satisfy outstanding debts. On the other hand, a significant portion of the article is devoted to the development of legal constructs adopted by Polish legislators over the past several decades, which have implemented – or continue to implement, with varying degrees of effectiveness – the idea of debt relief for natural persons.

In preparing this text, a relatively extensive body of subject literature was employed, including both domestic and foreign sources, thereby ensuring a suitably broad analytical perspective. The research methods that facilitated the formulation of conclusions, prompted by the line of reasoning, primarily included the formal-dogmatic method, supported by the historical method, as well as the comparative legal method. The thesis advanced in this study endorses the concept of debt relief, provided it is implemented through a legal framework that grants insolvent debtors the possibility of a “fresh start” while preserving the traditionally understood essence of the obligational relationship. Crucially, the accessibility of debt relief mechanisms must be genuine, both in terms of their normative prerequisites and the absence of subjective restrictions based on entity type – whether entrepreneur or consumer.

In an era of increasing supply in the financial services market and the correlated demand for consumer goods – which steadily leads to rising debt among participants in civil transactions – the proposed article topic appears both timely and heartening.

Keywords: insolvency, debt relief, natural person, antiquity, bankruptcy law

1. Wstęp

Już od najdawniejszych czasów, a zatem od pierwszych społeczeństw, po współczesność brak zdolności do wykonywania zobowiązań, a w konsekwencji niewypłacalność były żywym przedmiotem myśli prawniczej¹. Należy przy tym zwrócić uwagę, że wielowiekowa ewolucja stosunków społeczno-gospodarczych prowadziła do stopniowej humanizacji konstrukcji prawnych, również w dziedzinie odpowiedzialności za dług. Od początkowej pomsty na osobie nierzetelnego dłużnika² kierunek regulacyjny stopniowo ulegał zmianie w stronę ochrony przede wszystkim majątkowych interesów wierzycieli³. Istotne było przy tym coraz wyraźniejsze uwzględnianie aspektu socjalnego związanego z nadmiernym zadłużeniem, czemu wyraz dało zaakcentowanie istnienia interesu ogółu wierzycieli, przy jednoczesnym zwróceniu uwagi na konieczność ułatwienia dłużnikowi równomiernego ich zaspokojenia⁴.

Konsekwencją zmieniającej się optyki prawodawczej w zakresie odpowiedzialności za dług było ukształtowanie się przede wszystkim w prawie rzymskim pierwszych regulacji, które przy zastosowaniu współczesnego aparatu pojęciowego można by określić mianem upadłościowych, jak np. *emptio – venditio bonorum, distractio*

¹ W. Podel, *Geneza instytucji syndyka masy upadłości na tle rozwoju regulacji prawa upadłościowego*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 2013, nr 5, s. 164.

² Surowość np. prawodawcy rzymskiego z okresu ustawy XII tablic doskonale oddaje treść zawartego w niej wzorca prawnego; *Tertiis nundinis partis secanto. Si plus minusve seceuerint se fraude (paude) esto*, co w dosłownym tłumaczeniu oznacza, że dłużnik niewypłacalny, który po trzech dniach targowych (trzech tygodniach) sam, względnie za pośrednictwem swojej rodziny, przyjaciół lub osób trzecich, nie uiścił długów, zostawał przysądzony wierzycielom, którzy mogli pozbawić go życia i podzielić się jego ciałem. Tak zob. J.M. Rosenberg, *Geneza i rozwój postępowania upadłościowego w prawodawstwie rzymskim*, Warszawa 1935, s. 4, W. Podel, op. cit., s. 170, R. Adamus, *Zarys ogólny historii prawa upadłościowego w Polsce*, [w:] *Historia testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, nuntia vetustatis. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Włodzimierzowi Kaczorowskiemu*, red. E. Kozerska, M. Macejewski, P. Stec, Opole 2015, s. 611.

³ Złagodzenie egzekucji osobistej w prawie rzymskim nastąpiło w *lex Poetelia Papiria* z 326 r. p.n.e., wedle której postanowień kajdany wolno było odtąd nakładać tylko dłużnikom – przestępcom, tak. K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Warszawa 1997, s. 124.

⁴ O. Buber, *Polskie Prawo Upadłościowe*, Warszawa 1936, s. 5.

*bonorum*⁵, czy nawet układowych, jak *cessio bonorum*⁶. Jeśli jednak, co istotne, w ramach wymienionych procedur dłużnik nie zaspokoiłby w pełni wierzycieli, mimo iż wydałby im cały swój majątek, to w dalszym ciągu pozostawałby dłużnikiem. W pierwszych okresach republiki nadal zatem odpowiadałby swoją osobą, a w późniejszych – nowo zdobytym majątkiem⁷.

Postępujący proces łagodzenia, w toku rozwoju cywilizacyjnego, prawnych środków pozwalających na przymusowe wyegzekwowanie długu, a także zdarzające się incydentalnie odgórne akty powszechnego zwolnienia z długów nie doprowadziły jeszcze w czasach starożytnych do wypracowania spójnych, systemowych instrumentów oddłużenia⁸. Dopiero w epoce nowożytnej podjęto próbę stworzenia trwałych instrumentów prawnych, które uwzględniając szersze oddziaływanie stanu niewypłacalności dłużnika niż tylko w indywidualnej relacji z wierzycielem, pozwoliłyby na zracjonalizowanie sytuacji nadmiernie zadłużonego dłużnika.

Efektom refleksji prawodawczej w przedmiotowym zakresie stało się raczej dominujące obecnie przekonanie, iż problemu nadmiernego zadłużenia *in concreto* nie można rozpatrywać wyłącznie z perspektywy cywilistycznych zasad rządzących wykonaniem zobowiązania i skorelowanej z nimi odpowiedzialności majątkowej za dług. Istotny jest bowiem również społeczny i gospodarczy wymiar złej kondycji majątkowej dłużnika, wsparty – zresztą można by rzec „matematyczną” – zasadą, że „długi, których nie można spłacić, nie zostaną spłacone”⁹. Ten kierunek myśli prawodawczej doprowadził do przyjęcia w wielu krajach, choć w różnym czasie, w tym również w Polsce, instrumentów prawnych, które pozwalałyby, przy spełnieniu określonych warunków, na uwolnienie niewypłacalnego dłużnika od zobowiązań, których nie jest on w stanie spłacać.

⁵ Zob. J.M. Rosenberg, op. cit., s. 5 i 11.

⁶ Zob. K. Kolańczyk, op. cit., s. 158.

⁷ Zob. J.M. Rosenberg, op. cit., s. 9–10.

⁸ Zob. P. Horosz, *Prawo upadłościowe i prawo restrukturyzacyjne – zarys wykładu*, Warszawa 2023, s. 9.

⁹ Zob. M. Hudson, *Démocratie et dette: A-t-on brisé le lien entre les deux?* [tłum. *Demokracja i dług: czy związek między nimi został zerwany?*], <http://www.cadtm.org/Democratie-et-dette-A-t-on-brise-le-lien-entre-les-deux> (dostęp: 8.01.2025).

Celem niniejszego opracowania jest zatem ukazanie, w jaki sposób historyczny rozwój idei oddłużenia oraz kolejne zmiany legislacyjne wpłynęły na kształt dostępnej dziś w Polsce procedury oddłużeniowej dla osób fizycznych, uregulowanej przepisami prawa upadłościowego. Przeprowadzone w tym obszarze rozważania, z wykorzystaniem metody historycznej i formalnodoğmatycznej, posłużą również do podjęcia próby wyrażenia oceny co do tego, w jakim stopniu obecny stan prawny w przedmiotowym zakresie pozwala na realizację pierwotnych założeń, które legły u podstaw jego uchwalenia.

2. Oddłużenie w ujęciu historycznym

Sama idea „oddłużenia” czyli uwolnienia dłużnika od niezaspokojonych zobowiązań, nie jest domeną – co trzeba podkreślić – współczesnej refleksji nad kondycją relacji wierzyciel – dłużnik, a posiada znakomicie dłuższą historię, bo sięgającą starożytnej Mezopotamii, Egiptu, Rzymu czy Grecji. W historii wielokrotnie zatem dochodziło do masowych umorzeń długów, choć akty te odpowiadały różnym kontekstom. Deklaracje o powszechnym umorzeniu długów wydawane były przede wszystkim z inicjatywy rządzących, którym zależało na zachowaniu spokoju społecznego w obliczu zdarzających się kryzysów społeczno-gospodarczych, choć ważny był też aspekt religijny w przedmiotowym zakresie.

2.1. Mezopotamia

Według ustaleń historycznych pierwsze „instytucjonalne”, czy też powszechne, oddłużenie nastąpiło już w 2400 roku przed naszą erą w mieście Lagash w Sumerze. W latach zaś w 2400–1400 przed naszą erą stwierdzono w Mezopotamii łącznie ok. 30 oficjalnych oddłużeń. Dzięki odczytaniu licznych dokumentów sporządzonych pismem klinowym historycy odnaleźli niepodważalny ślad chociażby czterech generalnych anulacji długów (w 1972, 1980, 1771 i 1762 roku przed naszą erą) dokonanych za panowania Hammurabiego, którego rządy w Babilonie datuje się na lata 1792–1749 przed naszą erą. Warto podkreślić, że w owych czasach decyzje o oddłużeniu podyktowane były względami politycznymi i dbałością o ład społeczny. Niemożność bowiem spłaty długów przez chłopów mogła ostatecznie prowadzić do ich zniewolenia (w tym również członków ich rodzin) oraz do przejmowania ziemi przez wierzycieli. Aby zatem zagwarantować spókoj społeczny, ograniczyć wzrost nierówności, uniemożliwić koncentrację ziemi

w rękach możnych i zapewnić chłopom bezpośredni dostęp do ziemi, a przy tym zdobyć ich przychylność na okoliczność wojny, władca podejmował decyzję o powszechnym oddłużeniu. Oświadczenia o umorzeniu długów były jednocześnie okazją do wielkich uroczystości, które odbywały się zazwyczaj podczas dorocznego święta wiosny.

Warto tu odnotować, że władze publiczne prowadziły dokładny rejestr długów na tabliczkach przechowywanych w świątyni. Za czasów dynastii rodziny Hammurabiego ukształtowała się natomiast tradycja niszczenia tych tabliczek na znak umorzenia długów. Godnym odnotowania jest tu np. zniesienie wszystkich długów wobec państwa (nie objęło ono zatem długów handlowych) dokonane po śmierci Hammurabiego przez jego następcę (syna) Samsu-iluna w 1749 roku przed naszą erą, które przyjęło formę rozpuszczenia w wodzie glinianych tabliczek, na których owe długi były udokumentowane. Trzeba jednak zaznaczyć, że po roku 1400 przed naszą erą nie odnaleziono już żadnego aktu powszechnego anulowania długów w Mezopotamii¹⁰.

2.2. Starożytny Egipt

W starożytnym Egipcie odnotowano proklamację o umorzeniu długów i uwolnieniu niewolników za długi ogłoszoną przez faraona Bakenrenefa, po grecku Bokchoris (czas panowania nie jest w źródłach podawany jednolicie, mniej więcej chodzi o krótki okres w latach ok. 725–720, względnie 722–715 albo 717–711 przed naszą erą), w obliczu groźby inwazji militarnej ze strony Etiopii. Faraon uważał, że „ciała obywateli powinny należeć do państwa, aby państwo mogło korzystać z usług, które obywatele mu winni byli zarówno w czasie pokoju, jak i wojny. Uważał bowiem za absurd, aby „żołnierz... został uwięziony przez wierzyciela za niespłacenie pożyczki, a chciwość osób prywatnych naraziła w ten sposób bezpieczeństwo wszystkich”. W tym przypadku głównym powodem umorzenia długów była zatem chęć faraona posiadania chłopstwa zdolnego do produkcji żywności i dostępnego do udziału w kampaniach wojennych.

¹⁰ E. Toussaint, *La longue tradition des annulations de dettes en Mesopotamie et en Egypte du 3e au 1er millenaire av. J-C* [tłum. *Długa tradycja umarzania długów w Mezopotamii i Egipcie od III do I tysiąclecia p.n.e.*], <https://www.cadtm.org/La-longue-tradition-des-annulations-de-dettes-en-Mesopotamie-et-en-Egypte-du-3e> (dostęp: 24.12.2024); P. Kuglarz, *Podstawowe standardy upadłości konsumenckiej w Polsce na tle wybranych regulacji europejskich*, „Doradca Restrukturyzacyjny” 2015, nr 1, s. 33; A. Hrycaj, *Prawo i postępowanie upadłościowe osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej*, Warszawa 2020, s. 20.

Konsekwentnie zatem należało zapobiec wypędzaniu chłopów z ich ziem pod wpływem wierzycieli¹¹.

2.3. Prawo starotestamentowe

W kulturze judeochrześcijańskiej natomiast darowanie długów było częścią tradycji starotestamentowej. Wprawdzie w najwcześniejszym etapie rozwoju regulacji odnoszących się do relacji wierzyciel – dłużnik zasadą była niewola za długi, ale z obowiązkiem zwolnienia dłużnika w roku odpuszczenia (co 7 lat). Jak bowiem stanowi Księga Wyjścia 21,2: „Jeśli kupisz niewolnika – Hebrajczyka, będzie ci służył sześć lat, w siódmym roku zwolnisz go bez wykupu¹²”. Termin ten wynikał z następującego co 7 lat roku szabatowego, w czasie którego zgodnie z treścią rozdziału 25,4 Księgi Kapłańskiej nakazano nawet pozostawienie ziemi ugiorem, „ale w siódmym roku będzie uroczysty szabat dla ziemi, szabat dla Pana”¹³.

W Księdze Powtórzonego Prawa Pismo również odnosi się do relacji wierzyciel – dłużnik w następujący sposób: „Pod koniec siódmego roku przeprowadzisz darowanie długów. Na tym będzie polegało darowanie długów: każdy wierzyciel daruje pożyczkę udzieloną bliźniemu, nie będzie się domagał zwrotu od bliźniego lub swego brata, ponieważ ogłoszone jest darowanie ku czci Pana (Pwt 15,1–15,2). Od obcego możesz się domagać zwrotu, lecz co ci się należy od brata daruje twa ręka (Pwt 15,3)”¹⁴. Z tego fragmentu wynikało, iż darowanie długów nie obowiązywało w stosunku do obcokrajowców.

O uwolnieniu z długów mowa jest jeszcze w Księdze Kapłańskiej w jej rozdziale nr 25, 39–43: „Jeżeli brat z powodu ubóstwa sprzeda się tobie, nie będziesz nakładał na niego pracy niewolniczej. [...] Będzie służyć tobie tylko do roku jubileuszowego”. Jak wyjaśnia treść rozdziału 25,10 Księgi Kapłańskiej, rok jubileuszowy to rok pięćdziesiąty:

¹¹ M. Hudson, *Démocratie et dette: A-t-on brisé le lien entre les deux?* [tłum. *Demokracja i dług: czy związek między nimi został zerwany?*], <https://www.cadtm.org/Democratie-et-dette-A-t-on-brise-le-lien-entre-les-deux> (dostęp: 8.01.2025); E. Toussaint, op. cit..

¹² *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, red. K. Dynarski, tłum. S. Łach, Poznań–Warszawa 1986, s. 87.

¹³ Zob. W. Podel, op. cit., s. 167; *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, red. K. Dynarski, tłum. J. Wirszytło, Poznań–Warszawa 1986, s. 131.

¹⁴ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, red. K. Dynarski, tłum. W. Borowski, Poznań–Warszawa 1986, s. 131.

„Będziecie święcić pięćdziesiąty rok, oznajmicie wyzwolenie w kraju dla wszystkich jego mieszkańców. Będzie to dla was jubileusz – każdy z was powróci do swojej własności i każdy powróci do swego rodu. Cały ten rok pięćdziesiąty będzie dla was rokiem jubileuszowym [...]”¹⁵. Jeżeli przy tym dodać do przytoczonych fragmentów Pisma wersety, które odnoszą się zakazu udzielania pożyczek na procent czy stosowania praktyk lichwiarskich (Kpł 25, 35–38), to można uzyskać obraz „starotestamentowych instrumentów” zachowania pewnej równowagi i ładu społecznego¹⁶.

2.4. Starożytna Grecja

W Atenach VII wieku władza i znaczna część ziemi znajdowały się w ręku grupy określanej mianem eupatrydów (dobrze urodzonych). Najwyższą zaś władzę sprawował urzędnik wybierany na okres roku z tytułem archonta (ten, który rządzi). U schyłku VII wieku Attyka przeżywała jednak ostry kryzys agrarny. Eupatrydzi skupili w swoich rękach znaczne majątki uprawiane przez niewolnych chłopów, którzy byli obowiązani do wydania eupatrydom znacznej części uzyskanych plonów (panuje spór co do tego, jaka dokładnie części musiała być wydana, ale nie było ona mniejsza niż 1/6 plonu). Nierzadkie były też przypadki popadania obywateli Aten w niewolę za długi, która mogła prowadzić do ich sprzedaży. Perspektywa takich konsekwencji była silną motywacją dla zagrożonych niewolą dłużników do ucieczki z Attyki. Następstwem braku spłaty zadłużenia było też przejmowanie ziemi dłużników przez wierzycieli i powstawanie znacznych areałów skupionych w rękach możnych.

Nawarstwiający się problemy społeczne i gospodarcze tego czasu – ubożenie szerszych mas chłopskich i obywateli, pogłębiający się nierówności między obywatelami a arystokracją, jak również wśród samej arystokracji – stworzyły warunki do wywarcia presji na rządzących i wymuszenia zmian. W tych okolicznościach jedną z pierwszych decyzji Solona, obejmującego urząd archonta w latach 594–593 przed naszą erą, podjętą w celu zmniejszenia napięć społecznych, było jednorazowe umorzenie długów, zwane przez starożytnych *seisachtheia* (strząśnięcie długów). Konsekwencją tej decyzji było między innymi zdjęcie z pól słupów kamiennych sygnalizujących zastawienie

¹⁵ *Pismo Święte*, op.cit., tłum. J. Wirszyłło.

¹⁶ I. Ponet, *La remise des dettes au pays de Canaan au premier millénaire avant l'ère chrétienne* [tłum. *Umorzenie długów w ziemi Kanaan w pierwszym tysiącleciu p.n.e.*], <https://www.cadtm.org/La-remise-des-dettes-au-pays-de> (dostęp: 27.12.2024).

danych gruntów. Solon wprowadził także zakaz pożyczania pod zastaw osoby dłużnika i jego rodziny, znosząc w ten sposób niewolę za długi. Podobno – bo wynika to tylko z treści poematu, którego autorem był sam Solon – wykupił on także z niewoli wielu Ateńczyków i doprowadził do powrotu do Aten obywatele zbiegłych z kraju w obawie przed niewolą za długi¹⁷.

2.5. Starożytny Rzym

W starożytnym Rzymie w miarę rozwoju cywilizacji, podnoszenia się poziomu życia i wzrastającego przywiązania do wolności obywatelskiej prawo ewoluowało od zasady wyrażonej w ustawie XII tablic (*tertis nundis partis secundo*) do *lex Poetelia* z 326 roku przed naszą erą, która dla obywateli rzymskich zniósła niewolnictwo za długi. Te tendencje w prawodawstwie rzymskim doprowadziły do przyjęcia ustawy *lex Julia „de bonis cedendis”*, według której dłużnicy – o ile wierzyciele wyrazili na to zgodę – mogli uniknąć osobistego zatrzymania i aresztu, a także zatrzymać dla siebie minimalne, niezbędne do życia środki, jeśli odstąpili na rzecz wierzycieli cały swój majątek¹⁸.

Należy jednak podkreślić, że w Rzymie – inaczej niż we wspomnianych wcześniej Mezopotamii, Egipcie, Grecji czy ziemi Kanaan – nigdy nie doszło do całkowitego, powszechnego zniesienia długów. Mimo iż kryzysy związane z nadmiernym zadłużeniem zdarzały się w Rzymie stosunkowo często, a ich przyczyną były również okoliczności obiektywne, jak klęski, wojny czy choroby, to rządzący nie byli skłonni sięgać po oddłużenie jako instrument przywracający równowagę społeczną. W celu zapobiegania poważnym niepokojom społecznym i politycznym, sięgano po inne środki, takie jak:

- ułatwienie spłaty długów przez niedziałającą wstecz redukcję stopy procentowej i odroczenie spłat długów, co miało miejsce wg Liwiusza w latach 348–347 przed naszą erą;
- wypłacanie środków publicznych w formie darowizn, pożyczek bezpłatnych lub pożyczek nisko oprocentowanych (tak postąpił Tyberiusz w 33 roku naszej ery);
- podział między wierzycieli określonych składników majątku dłużników albo publiczna sprzedaż składników majątku.

¹⁷ B. Bravo, E. Wipszycka, *Historia starożytnych Greków. Tom I. Do końca wojen perskich*, Warszawa 1988, s. 237–243.

¹⁸ J.N. Rosenberg, op. cit., s. 10; R. Adamus, *Oddłużenie w upadłości konsumenckiej i układzie konsumenckim*, Warszawa 2020, s. 17.

W nawiązaniu do powyższego, a według spisanych słów samego Cezara, w czasie kryzysu w latach 49–46 przed naszą erą dążył on jednocześnie „do usunięcia lub zmniejszenia obawy przed powszechnym umorzeniem długów, niemal nieuchronnym skutkiem wojen i zamieszek wewnętrznych, a z drugiej strony do zachowania reputacji dłużników”¹⁹.

2.6. Średniowiecze i nowożytność

Po upadku Cesarstwa Rzymskiego ukształtowane w czasie jego istnienia regulacje oddziaływały w istotnym zakresie na systemy prawne państw powstałych na jego gruzach. Zgodnie z zasadą *Ecclesia vivit lege Romana* Kościół w ramach prawa kanonicznego przejął z prawa rzymskiego konstrukcje konkursowe, poddając je niewielkim zmianom. Głębszej natomiast modyfikacji konstrukcje te doświadczyły w statutach średniowiecznych miast włoskich, co było podyktowane koniecznością dostosowania tych regulacji do specyfiki ówczesnych stosunków handlowych.

Charakterystyczne jest przy tym zaostrenie unormowań odnoszących się do niewypłacalności. Podobnie zatem jak w prawie rzymskim, nie przewidywano rozwiązań oddłużeniowych, a nadto powszechne stało się traktowanie niewypłacalnych dłużników jak oszustów, godnych surowej dezaprobaty. Jako przykład unormowania o istotnie restrykcyjnym charakterze można podać np. statut Brescii z 1225 roku, który nakazywał wygnanie dłużnika z miasta i dozwalał na jego powrót dopiero po ułożeniu się z wierzycielami²⁰.

Statuty miast włoskich w zakresie regulacji odnoszących się do niewypłacalności miały pośredni wpływ na rozwiązania przyjęte w ordonansie Ludwika XVI o handlu z 1673 roku, od którego to wywodzi się całe nowożytne prawo upadłościowe²¹. Trzeba przy tym podkreślić, że w swej pierwotnej istocie prawo upadłościowe było

¹⁹ J. Andreau, *Endettement privé et abolition des dettes dans la Rome antique* [tłum. Prywatny dług i zniesienie długu w starożytnym Rzymie], <https://www.cadtm.org/Endettement-prive-et-abolition-des> (dostęp: 30.12.2024).

²⁰ Zob. W. Podel, op. cit., s. 175.

²¹ Warto przy tym zaznaczyć, że *Ordonance de commerce* z 1673 roku poprzedzał *Code de Commerce* z 1807 roku, który został wprowadzony w byłym Królestwie Polskim. Jego zaś przepisy art. 437–614, dotyczące postępowania upadłościowego, obowiązywały w Polsce jeszcze do 1 stycznia 1935 roku na terenie obszaru byłego Królestwa Polskiego, tak O. Buber, op. cit., s. 6.

regulacją o windykacyjnym charakterze i służyło przede wszystkim równomiernemu i proporcjonalnemu zaspokojeniu wierzycieli niewypłacalnego dłużnika.

Idea oddłużenia nie została jednak całkowicie porzucona, czego przykładem jest chociażby przyjęta w XVIII-wiecznej Anglii, pod rządami królowej Anny, ustawa o upadłości (*Bankruptcy Act*) z 1705 roku, uzupełniona statutem z 1706 roku. Wspomniany akt prawny uznawany jest za pierwszą kompleksową regulację upadłościową, która przewidywała możliwość uwolnienia od zobowiązań uczciwych niewypłacalnych dłużników. Zasadność oddłużenia w tym przypadku wynikała z kombinacji wielu przesłanek natury społecznej, gospodarczej czy moralnej. Przede wszystkim jednak zwrócono uwagę na to, że kredyt kupiecki udzielany jest nie tylko w interesie dłużnika, ale także wierzyciela, który go udziela. Ryzyko jego spłaty nie powinno być zatem w każdym przypadku przenoszone na dłużnika²².

3. Ewolucja konstrukcji oddłużenia w polskim prawie upadłościowym

Jak podaje Oswald Buber, w źródłach dawnego prawa polskiego próżno jest szukać danych co do materialnych czy proceduralnych zasad w sprawach upadłościowych. Istniały oczywiście określone zasady i regulacje dotyczące egzekucji roszczeń, ale różniły się one w zależności od tego, czy dotyczyły spraw ziemskich, miejskich, niehandlowych, czy handlowych²³.

Tendencje natomiast do łagodzenia represyjności regulacji egzekucyjnych, kształtujące się w toku rozwoju cywilizacyjnego, można odnotować również w dawnym prawie polskim. Przykładem może być tu uchwalony za rządów Kazimierza Wielkiego statut wiślicki z 1347 roku, który między innymi ograniczył samowolę wierzycieli w egzekucji należności. Wprawdzie jego postanowienia dozwalały jeszcze na pozbawienie wolności za długi, ale tylko do chwili wykupienia się dłużnika lub poręczenia za niego²⁴.

Należy jednak podkreślić, iż w dawnej Polsce nie wytworzyły się żadne ujednolicone przepisy w sprawach upadłościowych. Ten stan rzeczy uległ zasadniczej zmianie

²² Por. A. Hrycaj, op. cit., s. 23.

²³ Zob. O. Buber, op. cit., s. 7.

²⁴ Zob. W. Podel, op. cit., s. 176.

dopiero pod wpływem regulacji państw zaborczych²⁵. Co istotne, obowiązywały one również w II Rzeczypospolitej do dnia 1 stycznia 1935 roku, a zatem do momentu wejścia w życie trzech rozporządzeń Prezydenta RP z 24 października 1934 roku, tj. prawa upadłościowego²⁶, przepisów wprowadzających prawo upadłościowe²⁷ i prawo o postępowaniu układowym²⁸. Jak wskazuje Rafał Adamus, reforma polskiego prawa upadłościowego z 1934 roku nie tylko wprowadziła do obiegu prawnego nowy system prawa upadłościowego, ale również dokonała unifikacji tego prawa dla całego obszaru II Rzeczypospolitej²⁹. Materiał normatywny powołanych aktów prawnych nie zawierał jednak unormowań, które moglibyśmy określić mianem *stricte* oddłużeniowych.

Zmiana w przedmiotowym zakresie dokonała się dopiero z chwilą wejścia w życie ustawy z dnia 23 lutego 2003 roku – Prawo upadłościowe i naprawcze³⁰, która zastąpiła obowiązujące dotychczas przepisy rozporządzeń Prezydenta RP z 1934 roku, a w art. 369 pr.up. i nap. unormowała *explicite* konstrukcję umorzenia zobowiązań rzetelnego dłużnika będącego osobą fizyczną – przedsiębiorcą.

Prawdziwym przełomem w zakresie normatywnych konstrukcji oddłużenia osób fizycznych – choć jeszcze nie w wymiarze prakseologicznym – było natomiast dokonane ustawą z dnia 5 grudnia 2008 roku o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych³¹, wprowadzenie do polskiego systemu prawnego instytucji upadłości konsumenckiej, a zatem z założenia procedury o oddłużeniowym charakterze. Od momentu wejścia w życie tych zmian, czyli od 31 marca 2009 roku, można zatem już mówić o początku rozwoju i ewolucji konstrukcji oddłużeniowych, dostępnych w polskim systemie prawnym dla osób fizycznych, również tych, które nie prowadzą działalności gospodarczej.

²⁵ Zob. O. Buber, op. cit., s. 8.

²⁶ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. Prawo upadłościowe (Dz.U. 1934 nr 93, poz. 834).

²⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. Przepisy wprowadzające prawo upadłościowe (Dz.U. 1934 nr 93, poz. 835).

²⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. Prawo o postępowaniu układowym (Dz.U. 1934 nr 93, poz. 836).

²⁹ Zob. R. Adamus, *Zarys ogólny historii prawa upadłościowego...*, s. 621.

³⁰ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. 2003 nr 60, poz. 535).

³¹ Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. 2008 nr 234, poz. 1572).

4. Zasadność społeczno-gospodarcza oddłużenia

Rozważając teleologiczną zasadność oddłużenia osoby fizycznej, ze współczesnej perspektywy należy podkreślić, że wystąpienie negatywnych następstw niewypłacalności samo przez się nie uchyla jeszcze podstawowej dla prawa cywilnego zasady odpowiedzialności majątkowej za dług. Brak majątku wystarczającego na realizację wymagalnych zobowiązań nie stanowi bowiem usprawiedliwienia dla ich niewykonywania ani tym bardziej skutecznego zarzutu³². Dopiero więc spełnienie się określonych, normatywnych przesłanek oddłużenia może doprowadzić do ustawowego umorzenia niezaspokojonych w postępowaniu upadłościowym zobowiązań. Nie ulega przy tym wątpliwości, że niewypłacalność dłużnika ma wielowymiarowy, niekorzystny zakres oddziaływania.

Ujmując rzecz w pewnym uproszczeniu, można stwierdzić, że najczęściej spotykanym skutkiem niewypłacalności jest finansowe i społeczne wykluczenie dłużnika. Przez finansowe wykluczanie należy rozumieć przede wszystkim ograniczony dostęp do usług finansowych³³. Im wyższe jest bowiem ryzyko związane ze spłatą kredytu, tym kredyt jest droższy dla zainteresowanego nim podmiotu. Wyższe koszty kredytu związane z ryzykiem niewypłacalności generowane są przez wyższe prowizje, oprocentowanie czy ubezpieczenie kredytu. Warto w tym miejscu nadmienić, że zanim dojdzie do niewypłacalności, dłużnik z reguły podejmuje działania mające na celu zniwelowanie negatywnych skutków braku płynności finansowej. Najczęściej zatem zaciąga nowe zobowiązania, by pozyskanymi w ten sposób środkami zaspokoić wcześniej wymagalne wierzytelności. Proces ten ostatecznie prowadzi do powstania mechanizmu spirali zadłużenia, z którego dłużnik o własnych siłach nie może się już wydostać³⁴.

³² Zob. P. Tereszkievicz, *Zwolnienie z długów w prawie upadłościowym i tzw. upadłość konsumencka – rozważania teoretyczne i prawoporównawcze z perspektywy polskiego porządku prawnego*, „Czasopismo Kwartalne Całego Prawa Handlowego, Upadłościowego oraz Rynku Kapitałowego” 2008, nr 2, s. 236 i 249.

³³ Zob. B. Świecka, *Niewypłacalność gospodarstw domowych. Przyczyny – skutki – przeciwdziałanie*, Warszawa 2009, s. 143.

³⁴ Zob. W. Szpringer, *Kredyt konsumencki i upadłość konsumencka na rynku usług finansowych UE*, Warszawa 2005, s. 65–66.

Trudną sytuację dłużnika potęgują dodatkowo stałe płatności tj. opłaty za mieszkanie, prąd, telefon komórkowy, internet itp. Brak terminowej regulacji zobowiązań na rzecz instytucji finansowych wiąże się z kolei z zainicjowaniem historii kredytowej, co w przypadku osób niewypłacalnych ma właśnie wpływ na brak dostępu do kredytu lub zwiększenie się jego kosztu³⁵. Może też prowadzić do wypowiedzenia umowy przez kredytodawcę, jak też zaspokojenia się przezeń z przedmiotu zabezpieczenia. Zagrożony niewypłacalnością czy już niewypłacalny dłużnik zmuszony więc zostaje do poszukiwania alternatywnych, ale i droższych form finansowania swojego zadłużenia³⁶.

Wobec niewypłacalnych dłużników nierzadko też prowadzona jest długotrwała egzekucja. Przy często niewielkiej efektywności z reguły prowadzi ona do utrwalenia niekorzystnej czy też beznadziejnej sytuacji finansowej dłużnika, skoro w czasie jej prowadzenia dłużnikowi pozostaje do dyspozycji wyłącznie wolna od zajęcia część dochodu, której wysokość w żadnym razie nie pozwala na odbudowę majątku³⁷. Nie pozwala również na swobodne uczestnictwo w obrocie gospodarczym, zwłaszcza w roli konsumenta³⁸. Ten utrudniony dostęp do zasobów finansowych i dóbr niesie w konsekwencji ryzyko wykluczenia społecznego, którego przejawem jest między innymi ograniczone uczestnictwo niewypłacalnego dłużnika w życiu zbiorowym względem pozostałych jego uczestników³⁹. Rodzić to może także ostracyzm towarzyski,

³⁵ Zob. B. Świecka, op. cit., s. 141.

³⁶ Zob. W. Szpringer, *Kredyt konsumencki...*, s. 66.

³⁷ Zob. M. Porzycki, *Umorzenie długów w postępowaniu upadłościowym*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2006, nr 1, s. 69–70; M. Geromin, [w:] *Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe. Zagadnienia praktyczne*, red. A. Machowska, Warszawa 2016, s. 473–474.

³⁸ Należy zaznaczyć, że konsumentem zgodnie z treścią art. 22¹ k.c. jest osoba fizyczna dokonująca z przedsiębiorcą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową. Wniosek stąd wynika dość oczywisty, że w roli konsumenta może wystąpić także osoba fizyczna prowadząca działalność gospodarczą, jeśli tylko dokonuje czynności prawnej w warunkach określonych powołanym przepisem art. 22¹ k.c. Wszelkie zatem negatywne następstwa niewypłacalności, jak również ograniczonego dostępu do dóbr konsumpcyjnych w równym stopniu dotyczą przedsiębiorców, jak i osób nieprowadzących działalności gospodarczej, zob. P. Szafrński, *Uwagi do projektu zmian w prawie upadłościowym osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej, przedstawionego na konferencji Ministerstwa Sprawiedliwości oraz Ministerstwa Gospodarki w dniu 10 grudnia 2012 roku*, „Polski Proces Cywilny” 2013, nr 2, s. 176–177; także B.R. Barber, *Skonsumowani. Jak rynek psuje dzieci, infantyлізуje dorosłych i połyka obywateli*, Warszawa 2008, s. 70 i n.

³⁹ Zob. B. Świecka, op. cit., s. 141.

„wewnętrzną emigrację” i poczucie społecznego zdegradowania⁴⁰, zwłaszcza we współczesnym społeczeństwie, w którym zdaje się dominować sparafrazowana максима oświeceniowa *consumo ergo sum* – konsumuję, więc jestem⁴¹. Taka sytuacja wpływa demotywująco na dłużnika i rodzi pokusę pozyskiwania środków umożliwiających zaspokojenie potrzeb własnych i rodziny poza legalnym obrotem, w tzw. szarej strefie czy nawet w działalności przestępczej, co już bezpośrednio godzi w interes państwa i społeczeństwa⁴².

W kontekście naszkicowanych wyżej negatywnych konsekwencji związanych z niewypłacalnością dłużnika samą ideę ustawowego oddłużenia należy co do zasady uznać za godną aprobaty – abstrahując w każdym razie na tym etapie rozważań od przyczyn niewypłacalności, ich etycznego wymiaru i problemu moralności płatniczej dłużnika⁴³. Nie ulega natomiast wątpliwości, że szczegółowe rozwiązania normatywne w przedmiotowym zakresie muszą uwzględniać – poza oczywistym z punktu widzenia prawa cywilnego postulatem wykonywania zaciągniętych zobowiązań i majątkowej odpowiedzialności za dług – także dorobek takich dziedzin nauki jak ekonomia, socjologia czy psychologia, w których orbicie zainteresowań również pozostaje zjawisko nadmiernego zadłużenia⁴⁴.

⁴⁰ Zob. Z. Bauman, *Praca konsumpcjonizm i nowi ubodzy*, Kraków 2006, s. 78.

⁴¹ Zob. J. Podczaszy, *Instytucja upadłości konsumenckiej jako warunek utrzymania systemu społeczno-gospodarczego opartego na długu*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2017, s. 62; także B. Mróz, *Consumo ergo sum? Rola konsumpcjonizmu we współczesnych społeczeństwach*, [w:] *Oblicza konsumpcjonizmu*, red. B. Mróz, Warszawa 2009; S. Pangsy-Kania, *Czy za pieniądze można kupić szczęście? – konsumpcjonizm jako przyczyna kryzysów*, „Optimum. Economic Studies” 2024, nr 2, s. 28. Rozwijając nieco refleksję nad przytoczonym – jakże trafnym – określeniem odnoszącym się do postawy współczesnego nabywcy dóbr, warto w tym miejscu nawiązać jeszcze do badań nad konsekwencjami i specyfiką działania szlaku dopaminergicznego w mózgu człowieka, w kontekście między innymi zachowań konsumentów. Świetnie ten mechanizm przedstawił R.M. Sapolski w swojej słynnej książce *Zachowuj się. Jak biologia wydobywa z nas to, co najgorsze, i to, co najlepsze*, Poznań 2024, a istotę zagadnienia dobrze oddaje następujący cytat: „Gdybyśmy byli dziełem inżynierii, pragnęlibyśmy tym mniej, im więcej konsumujemy. Jednak naszą ludzką tragedią jest to, że im więcej konsumujemy tym większy czujemy głód. Więcej, szybciej, silniej. Wczoraj coś było nieoczekiwaną przyjemnością – dzisiaj mamy poczucie, że nam się po prostu należy, a jutro będzie to dla nas za mało”, s. 90.

⁴² Zob. B. Świecka, op. cit., s. 143.

⁴³ Zob. R. Adamus, *Nowa upadłość konsumencka*, „Monitor Prawa Bankowego” 2015, nr 2, s. 103–104.

⁴⁴ Zob. np. W. Szpringer, *Spółeczna odpowiedzialność banków. Między ochroną konsumenta a osłoną socjalną*, Warszawa 2009; idem, *Kredyt konsumencki i upadłość konsumencka*

5. Problematyka oddłużenia jednostek organizacyjnych

Wypada nadmienić, że nadmierne zadłużenie, czyli – w ogólności rzecz ujmując – takie, którego dłużnik nie jest w stanie uregulować w terminie z przeznaczeniem na ten cel swojego majątku, a w istocie – w oparciu o bieżące, dostępne w zwyczajnym toku wydatków środki finansowe⁴⁵, może dotyczyć zarówno jednostek organizacyjnych (osób prawnych i ułomnych osób prawnych), jak i osób fizycznych. Wypada jednak stwierdzić, że zasadniczo tylko w przypadku osób fizycznych istnieją szczególne powody tak aksjologicznej, jak też teleologicznej natury, które by uzasadniały uregulowanie ich niewypłacalność z zastosowaniem idei „nowego startu”, rozumianej jako ustawowe uwolnienie dłużnika od niezaspokojonych w postępowaniu upadłościowym zobowiązań po to, aby umożliwić mu ponowne podjęcie próby zdobycia majątku⁴⁶.

W przypadku niewypłacalnych jednostek organizacyjnych pewien zakres ochrony ich interesu w postępowaniu upadłościowym określa wyrażona w art. 2 ust 1 pr.up. zasada optymalizacji, zgodnie z którą postępowanie upadłościowe należy tak prowadzić, aby roszczenia wierzycieli zostały zaspokojone w jak najwyższym stopniu, a jeśli racjonalne względy na to pozwolą – aby dotychczasowe przedsiębiorstwo dłużnika zostało zachowane⁴⁷. Z uwagi jednak na specyfikę jurydycznej konstrukcji

na rynku usług finansowych UE, Warszawa 2009; B. Świecka, op. cit.; K. Stasiuk, D. Maison, *Psychologia konsumenta*, Warszawa 2014; A. Malarewicz, *Konsument a reklama. Studium cywilnoprawne*, Warszawa 2009; A. Dąbrowska, *Konsument jako uczestnik rynku usług*, „Ekonomiczne Problemy Usług” 2011, nr 73, s. 37–51; A. Motylska-Kuźma, J. Wieprow, *Psychologiczne aspekty podejmowania decyzji finansowych w przedsiębiorstwie*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2017, nr 1, s. 129–139; L. Wojcieszka *Współczesna koncepcja homo socio-oeconomicus*, „Studia Ekonomiczne/Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach” 2014, nr 180, s. 240–248; G. Sobczyk, *Zachowania konsumentów wobec nowych trendów konsumpcji – wyniki badań*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia” 2018, vol. 52, nr 1, s. 171–180; E. Kieźel, *Koncepcyjno-Metodyczne problemy badania racjonalności zachowań konsumentów*, „Acta Universitatis Lodzensis Folia Oeconomica” 2004, nr 179, s. 157–164; M. Bartosiak-Purgat, *Kulturowe uwarunkowania zachowań konsumentów na przykładzie młodych Europejczyków*, Poznań 2011.

⁴⁵ Zob. P. Tereszkiewicz, *Zwolnienie z długów...*, s. 225.

⁴⁶ Por. P. Tereszkiewicz, *Postępowania upadłościowe i oddłużeniowe dla konsumentów w Stanach Zjednoczonych i w niektórych krajach europejskich, Cz. I*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2000, nr 1–2, s. 102.

⁴⁷ Zob. P. Wołowski, *Podłoże aksjologiczne prawa upadłościowego i naprawczego według rekomendacji Zespołu Ministra Sprawiedliwości ds. Nowelizacji Prawa Upadłościowego*

jednostek organizacyjnych, czego konsekwencją jest – co do zasady – ustanie ich bytu prawnego po zakończeniu postępowania upadłościowego (z chwilą ich wykreśleniu z rejestru)⁴⁸, rozważanie możliwości umorzenia niezaspokojonych w postępowaniu upadłościowym zobowiązań tych korporacyjnych podmiotów nie znajduje tak silnego uzasadnienia, jak to ma miejsce w przypadku osób fizycznych. Można zresztą nieco przewrotnie stwierdzić, że z chwilą ustania bytu prawnego osób prawnych umorzeniu z mocy ustawy podlegają także ich niezaspokojone zobowiązania, skoro ustawodawca nie przewidział sukcesji długów takich podmiotów⁴⁹.

Nie oznacza to jednak, że niewypłacalne jednostki organizacyjne są pozbawione możliwości restrukturyzacji swojego zadłużenia. Wręcz przeciwnie – w tym zakresie bowiem szerokie, normatywne instrumentarium przewiduje prawo restrukturyzacyjne. Reguluje ono aż cztery układowe postępowania, dostosowane do sytuacji ekonomiczno-prawnej niewypłacalnego dłużnika, w ramach których to dłużnik może zrestrukturyzować swoje zadłużenie, czy też uregulować swoją prawną relację z wierzycielami w drodze przyjętego przez wierzycieli i zatwierdzonego przez sąd układu (art. 164 pr.rest.), którego treść może sprowadzać się także do tzw. planu zero (*Null – Plan*)⁵⁰, czyli zredukowania zobowiązań do zera (art. 153 ust 1 pkt 3 pr.rest)⁵¹.

W każdym jednak przypadku, co należy podkreślić, zakres modyfikacji więzi obligacyjnej dłużnika w ramach układu będzie uzależniony od woli wierzycieli. Na tle postępowania restrukturyzacyjnego postępowanie upadłościowe jawi się więc jako ostateczność, znajdująca zastosowanie w przypadku braku powodzenia działań restrukturyzacyjnych⁵², choć również w ramach tego postępowania o likwidacyjnym przecież charakterze możliwe jest zawarcie przez dłużnika układu

i Naprawczego, „Rejent” 2013, nr 8, s. 86–91.

⁴⁸ Np. art. 85, 98, 148, 289 i 477 k.s.h.; zob. też P. Tereszkiewicz, *Zwolnienie z długów...*, s. 228; M. Porzycki, op. cit., s. 79.

⁴⁹ O możliwości oddłużenia osób prawnych w oparciu o procedurę zbliżoną do układu na podstawie rozdziału 11 *Bankruptcy Code*, M. Porzycki, op. cit., s. 71; P. Tereszkiewicz, *Zwolnienie z długów...*, s. 228.

⁵⁰ Por. P. Tereszkiewicz, *Postępowania upadłościowe...*, s. 32.

⁵¹ Zob. P. Wołowski, *Cel oddłużeniowy jako jeden z naczelných celów postępowania upadłościowego*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2016, nr 12, s. 23.

⁵² Zob. A. Witosz, [w:] A. Hrycaj, A. Jakubecki, A. Witosz, *System prawa handlowego. Tom 6. Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe*, Warszawa 2020, s. 661.

z wierzycielami (art. 266a–266f pr.up.)⁵³. Podobnie jednak jak w przypadku postępowań restrukturyzacyjnych, to, czy w ogóle zostanie on zawarty, jak i jego treść zawsze będą uzależnione od woli i preferencji wierzycieli (art. 266c pr.up.).

6. Charakter prawny i konstytucyjne konotacje oddłużenia we współczesnym polskim prawie upadłościowym

Podstawowy argument, który leży u podstaw braku regulacji oddłużeniowych jednostek organizacyjnych, jest nieadekwatny w odniesieniu do osób fizycznych. Niewypłacalność zaś osoby fizycznej, niezależnie od tego, czy jest ona przedsiębiorcą, czy też nim nie jest, rodzi negatywne konsekwencje dla niej samej jako dłużnika, dla jej rodziny, jej gospodarstwa domowego⁵⁴, wierzycieli, a w szerszym wymiarze także dla całego obszaru społeczno-gospodarczego, w którym niewypłacalna osoba fizyczna funkcjonuje⁵⁵.

Uprzedzając niejako rozważania o dostępności procedury oddłużeniowej dla przedsiębiorców i osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej, należy stwierdzić, że z jurydycznego punktu widzenia oddłużenie, czy też precyzyjniej – ustawowe umorzenie niezaspokojonych zobowiązań niewypłacalnego dłużnika, prowadzi do ich wygaśnięcia⁵⁶. W istocie zatem postanowienie sądu o umorzeniu zobowiązań niezaspokojonych w toku postępowania upadłościowego (art. 370f ust. 1 i 4 oraz art. 491²¹ ust. 1 i 4 pr.up.) jest zdarzeniem prawnym powodującym ich wygaśnięcie bez zaspokojenia wierzycieli⁵⁷.

⁵³ Zob. szerzej S. Gurgul, *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 623.

⁵⁴ W naukach ekonomicznych mianem gospodarstwa domowego określa się autonomiczną jednostkę ekonomiczną – jednoosobowy (single), jak i wieloosobowy zespół osób spokrewnionych lub niespokrewnionych, wspólnie utrzymujących się i podejmujących decyzje o zagospodarowaniu środków finansowych. Jest zatem pojęciem szerszym od pojęcia rodziny mającej wymiar socjologiczny i prawny, zob. B. Świecka, op. cit., s. 26.

⁵⁵ Por. W. Szpringer, *Upadłość konsumencka. Inspiracje z rozwiązań światowych oraz rekomendacje dla Polski*, Warszawa 2006, s. 17.

⁵⁶ Zob. M. Porzycki, op. cit., s. 82.

⁵⁷ Por. U. Drozdowska, [w:] *Zobowiązania*, red. T. Mróz, U. Drozdowska, P. Konik, M. Pannert, Warszawa 2016, s. 265–267.

Z perspektywy wierzycieli można więc uznać, iż oddłużenie ma charakter swego rodzaju wyłączenia, dokonywanego na mocy orzeczenia sądu⁵⁸. Na tym tle jako ciekawe jawi się więc rozwiązanie przyjęte na gruncie niemieckiej procedury insolwencyjnej, w ramach której zgodnie z treścią § 301 ust 3 Ins O zwolnienie niewypłacalnego dłużnika z zapłaty pozostałej części długu, jakkolwiek wywołuje skutek wobec wszystkich wierzycieli upadłego, to jednak nie powoduje wygaśnięcia zobowiązania, a jedynie przekształcenie go w zobowiązanie naturalne. Jeśliby zatem dłużnik mimo zwolnienia z reszty długu zaspokoił wierzyciela, to nie mógłby żądać zwrotu spełnionego świadczenia jako nienależnego⁵⁹.

Odnosząc się natomiast do rozwiązania krajowego, można stwierdzić, że oddłużenie w ramach postępowania upadłościowego stanowi wyraz prowadzonej przez państwo określonej polityki społeczno-gospodarczej, stąd jego prawna konstrukcja jest silnie nacechowana elementem publicznoprawnym. Wierzyciele nie mają bowiem ostatecznie istotnego wpływu tak na samo oddłużenie, jak i jego zakres.

Powołując się w tym miejscu na bardzo trafne stanowisko wyrażone w literaturze przedmiotu w odniesieniu do prawnej natury oddłużenia, można stwierdzić, że stanowi ono w istocie udzieloną przez państwo *ex post* ochronę przed negatywnymi konsekwencjami decyzji podejmowanych przez uczestnika obrotu cywilnoprawnego, które są przejawem realizacji zasady autonomii woli⁶⁰. Uwolnienie od niezaspokojonych zobowiązań stanowi tym samym wyraz określonej aksjologii ustawodawcy ingerującego w konsekwencje prawne niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, który w imię redukcji zadłużenia społeczeństwa zezwala na odstąpienie zwłaszcza od zasady *pacta sunt servanda* i sprzężonej z nią odpowiedzialności majątkowej za dług⁶¹.

Przedstawiony powyżej jurydyczny charakter instytucji oddłużenia musi prowokować refleksje natury konstytucyjnoprawnej. Jak bowiem stwierdził Stanisław Gurgul, w upadłości konsumenckiej pełen walor zachowuje postulat „zaspokojenia wierzycieli w jak najwyższym stopniu”. Dylemat zaś odnoszący się do hierarchicznej nadrzędności

⁵⁸ Zob. R. Adamus, *Nowa upadłość konsumencka...*, s. 110

⁵⁹ Zob. E. Konieczna-Drescher, *Deutsche Insolvenzordnung in polnischer Übersetzung. Niemiecka ustawa o niewypłacalności. Wydanie bilingwalne*, Regensburg 2015, s. 218.

⁶⁰ Zob. P. Tereszkiewicz, *Zwolnienie z długów...*, s. 250; podobnie E. Kabza, *Wybrane problemy upadłości konsumenckiej w świetle nowej regulacji*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2009, t. 5, s. 125.

⁶¹ Zob. E. Kabza, op. cit., s. 125.

jednego z celów konsumenckiego postępowania upadłościowego – windykacyjnego i oddłużeniowego – należy rozstrzygnąć przede wszystkim przez pryzmat treści art. 64 Konstytucji RP, który stanowi: „1. Każdy ma prawo do własności, innych praw majątkowych oraz prawo dziedziczenia. 2. Własność, inne prawa majątkowe oraz prawo dziedziczenia podlegają równej dla wszystkich ochronie prawnej”.

W świetle powołanej normy konstytucyjnej nie powinno więc budzić wątpliwości, że „roszczenia wierzycieli”, należące do konstytucyjnych kategorii „innych praw majątkowych”, należy preferować w wyższym stopniu niż „umorzenie zobowiązań upadłego”, będące w gruncie rzeczy tylko przywilejem, a nie prawem podmiotowym upadłego dłużnika⁶².

Wskazanie w tej argumentacji na konieczność ochrony praw podmiotowych należy z pewnością uznać za zasadne, jednak w refleksji nad konstytucyjnym wymiarem oddłużenia należałoby, jak się wydaje, uwzględnić jeszcze jedną zasadę konstytucyjną, a mianowicie wynikającą z art. 30 Konstytucji RP zasadę nienaruszalności i poszanowania przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka, której ochrona jest obowiązkiem władz publicznych. Z niej to bowiem, jak wskazano w literaturze, wynika postulat skierowany do ustawodawcy tworzenia porządku prawnego, który zapobiegać będzie naruszeniom godności ludzkiej. Istotą zaś ustawowego oddłużenia jest zapewnienie dłużnikom dotkniętym nadmiernym zadłużeniem prawa do korzystania z autonomii woli w sferze prywatnoprawnej. Zadłużenie nie może więc prowadzić do ograniczenia jednostki w kształtowaniu własnej sytuacji prawnej.

Istotnym argumentem w tej dyskusji jest także przewidziane w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego wyłączenie spod egzekucji minimum egzystencjalnego dłużnika i jego najbliższych (art. 829 i n. k.p.c.). Istnieje zatem określone minimum majątkowe wyłączone spod egzekucji, co sprawia, że wierzyciel pozbawiony jest prawa dochodzenia swoich roszczeń, mimo iż dłużnik posiada określony majątek. Nie ulega zaś wątpliwości, że między celem ustawowego oddłużenia i zwolnienia egzekucyjnego istnieje istotne podobieństwo. Powołane regulacje stanowią więc wyraźną konkretyzację norm konstytucyjnych przewidujących ochronę godności dłużnika⁶³.

⁶² Zob. S. Gurgul, op. cit., s. 12.

⁶³ Zob. szerzej P. Tereskiewicz, *Zwolnienie z długów...*, s. 252–254 i przywołana tam niemieckojęzyczna literatura stanowiąca podstawę do bardzo ciekawych analiz

W nawiązaniu zaś do poglądu Stanisława Gurgula, traktującego „oddłużenie” jako przywilej dłużnika, można powołać polemiczny pogląd Piotra Tereszkiewicza, który z kolei traktuje oddłużenie jako uprawnienie niewypłacalnego dłużnika przysługujące mu po spełnieniu określonych ustawą przesłanek⁶⁴. W kontekście rozważań o konstytucyjnej legitymacji „oddłużenia” pogląd Piotra Tereszkiewicza wydaje się bliższy istocie rzeczy.

W rozważanym kontekście warto też przywołać stanowisko Piotra Zimmermana, według którego instytucja upadłości konsumenckiej nie narusza konstytucyjnej zasady ochrony praw majątkowych z art. 64 Konstytucji RP. Istotą upadłości konsumenckiej nie jest bowiem uniknięcie przez dłużnika płacenia długów, lecz podyktowane względami godności – a więc konstytucyjnej wartości podstawowej z art. 30 Konstytucji RP, wyprzedzającej konstytucyjną ochronę praw majątkowych – oddłużenie i umożliwienie przez to jednostce godnego życia, w tym także życia w warunkach pozwalających na regulowanie zobowiązań. Zgodnie z zapatrywaniem Piotra Zimmermana w upadłości konsumenckiej niewątpliwie należy stosować zasadę optymalizacji, ale nie powinna ona być realizowana z uszczerbkiem dla oddłużeniowej funkcji upadłości konsumenckiej⁶⁵.

7. Pierwsza regulacja oddłużeniowa z 2003 roku, jako przywilej zastrzeżony wyłącznie dla rzetelnych przedsiębiorców

Mimo faktu, iż problem niewypłacalności i związanych z nią skutków jest w istocie egalitarny i w równym stopniu może dotyczyć osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, jak i tej działalności nieprowadzących, to jednak krajowy

konstytucyjnego uzasadnienia dla instytucji ustawowego oddłużenia w Austrii i w Niemczech, które to rozważania w ramach pewnej analogii można uznać za aktualne także na gruncie polskiego porządku prawnego.

⁶⁴ Zob. P. Tereszkiewicz, *Zwolnienie z długów...*, s. 255.

⁶⁵ Por. P. Zimmerman, *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, wyd. 5, Warszawa 2018, Legalis, kom. do art. 1 p.u., teza nr 6; zob. też R. Adamus, *Nowa upadłość konsumencka...*, s. 102–103; P. Janda, *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 48; M. Jaślikowski, *Podstawy ogłoszenia upadłości Podstawy ogłoszenia upadłości konsumenckiej w praktyce sądów powszechnych*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Cywilne” 2011, nr 10, s. 60; A.J. Witosz, [w:] *Prawo upadłościowe. Komentarz*, red. A.J. Witosz, Warszawa 2017, s. 42–43, 50; A. Witosz, [w:] A. Hrycaj, A. Jakubecki, A. Witosz, *System prawa handlowego. Tom 6. Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe*, Warszawa 2020, s. 668.

ustawodawca, wprowadzając do polskiego systemu prawnego po raz pierwszy konstrukcję ustawowego oddłużenia w ramach ustawy z dnia 28 lutego 2003 roku – Prawo upadłościowe i naprawcze, ograniczył zakres podmiotowy tej regulacji wyłącznie do przedsiębiorców (art. 369–370 pr.up. i nap.). Brak analogicznych rozwiązań w odniesieniu do osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej tłumaczono stosunkowo niewielkim ich zadłużeniem i obawą o zalew sądów upadłościowych wnioskami pochodzącymi od takich osób⁶⁶.

Warto tu nadmienić, że instytucja umorzenia zobowiązań była zastrzeżona wyłącznie dla rzetelnych dłużników, którzy stwarzali minimum gwarancji, że będą wykonywali zaciągnięte w przyszłości zobowiązania⁶⁷. Tacy dłużnicy mogli więc złożyć do sądu upadłościowego odpowiedni w tym zakresie wniosek w czasie toczącego się postępowania lub wraz z wnioskiem o ogłoszenie upadłości. W przypadku braku przesłanek negatywnych oddłużenia, które odnosiły się do moralności płatniczej dłużnika, sąd podejmował decyzję o umorzeniu w całości lub w części niezaspokojonych w postępowaniu upadłościowym zobowiązań (art. 370 ust 1 pr.up. i nap.).

Co istotne, uwolnienie dłużnika od reszty niezaspokojonych zobowiązań mogło nastąpić już z chwilą uprawomocnienia się postanowienia sądu o zakończeniu postępowania, obejmującego likwidację majątku upadłego i zawierającego rozstrzygnięcie co do oddłużenia, a zatem bez konieczności ponoszenia przez dłużnika jakichkolwiek obciążeń związanych z brakiem pełnego zaspokojenia wierzycieli uczestniczących w postępowaniu upadłościowym (w części musieli być jednak zaspokojeni w toku postępowania). Bezpośrednim skutkiem oddłużenia było więc przełamanie zasady, zgodnie z którą niezaspokojone w postępowaniu upadłościowym zobowiązania upadłego nie wygasają po zakończeniu postępowania. Godzi się jednak zauważyć, że jakkolwiek konstrukcja oddłużenia posiadała jednoznacznie ochronny wobec dłużnika charakter, to jej stosowanie nie spowodowało zmiany podstawowego celu postępowania upadłościowego, jakim było zaspokojenie wierzycieli w jak najwyższym stopniu (art. 2 pr.up. i nap.). Brak zatem możliwości realizacji tego celu w ramach prowadzonego postępowania upadłościowego wykluczał również oddłużenie upadłego.

⁶⁶ E. Catus, *Upadłość konsumencka – doświadczenia i perspektywy*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2015, nr 101, s. 12.

⁶⁷ F. Zedler, [w:] A. Jakubecki, F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarze Zakamycza*, Kraków 2003, s. 941.

8. Pierwsza regulacja upadłości konsumenckiej wprowadzona do polskiego systemu prawnego ustawą z dnia 5 grudnia 2008 roku

Dostrzeżona przez ustawodawcę asymetria sytuacji prawnej niewypłacalnych dłużników będących osobami fizycznymi prowadzącymi działalność gospodarczą i tej działalności nieprowadzącymi ostatecznie stała się jednym z argumentów za wprowadzeniem do polskiego systemu prawnego, wzorem innych państw⁶⁸, procedury oddłużeniowej wobec osób fizycznych niebędących przedsiębiorcami.

Normatywny kształt postulowanej już od pewnego czasu w nauce prawa instytucji ustawowego umorzenia zobowiązań nieprzedsiębiorców nadała ustawa z dnia 5 grudnia 2008 roku o zmianie ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze. W ramach nowo wprowadzonych przepisów art. 491¹–491¹² pr.up. i nap., zamieszczonych w dodanym tytule V części III Prawa upadłościowego i naprawczego, unormowano odrębne postępowanie upadłościowe obejmujące w swym zakresie podmiotowym osoby fizyczne nieposiadające przedsiębiorczej zdolności upadłościowej. Stąd też wywodzi się powszechnie już używana w języku prawniczym, choć stanowiąca w istocie pewien skrót myślowy, nazwa tego postępowania, czyli „upadłość konsumencka”.

Ta – można by rzec – pierwsza próba uregulowania sytuacji prawnej niewypłacalnych dłużników niebędących przedsiębiorcami okazała się nieudana, czego wymownym potwierdzeniem jest statystyka wskazująca na praktyczną niestosowalność tej regulacji, skoro w czasie jej obowiązywania, tj. od 31 marca 2009 roku do 31 grudnia 2014 roku,

⁶⁸ Współczesna konstrukcja ustawowego oddłużenia osób fizycznych po raz pierwszy została uregulowana w 1898 roku w ramach amerykańskiego postępowania upadłościowego (*Bankruptcy Code*), a następnie istotnie zreformowana w 1978 i 2005 roku. W Europie natomiast pionierem we wprowadzeniu tego typu instytucji była Dania (1984), a za nią Francja (1990), Wielka Brytania (1990), Finlandia (1993), Szwecja (1994), Austria (1994), Niemcy (1994, ale przepisy weszły w życie dopiero w 1999 roku), Holandia (1997), Belgia (1998), Luksemburg (2000), Portugalia (2003), Hiszpania (2004), Czechy (2006), Słowacja (2007), Cypr (2008), Słowenia (2008), Łotwa (2008). Pozostałe kraje UE wprowadziły regulacje upadłości konsumenckiej później niż Polska, np. Włochy w 2012 roku, Litwa w 2013 roku, Węgry w 2015 roku, albo jeszcze ich nie wprowadziły, choć trwają prace legislacyjne np. w Bułgarii. Zob. szerzej A. Szymańska, *Upadłość konsumencka w Polsce na tle doświadczeń innych krajów Unii Europejskiej*, Warszawa 2014, s. 94–97, M. Solarz, *Upadłość konsumencka w wybranych krajach*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2008, nr 16, s. 314 i n.

w całej Polsce ogłoszono nieco ponad sto upadłości konsumenckich⁶⁹. Przyczyną tego stanu rzeczy były przede wszystkim restryktywne przesłanki wszczęcia postępowania (wyjątkowe i niezależne od dłużnika przyczyny niewypłacalności), a także brak możliwości jego prowadzenia w przypadku, gdy majątek dłużnika nie wystarczał nawet na koszty postępowania. Zgodnie bowiem ze stosowanym odpowiednio na gruncie upadłości konsumenckiej art. 13 ust 1 pr.up. i nap. ubóstwo masy upadłościowej było przesłanką oddalenia wniosku o ogłoszenie upadłości, a jeśli brak środków na pokrycie kosztów postępowania ujawnił się w trakcie jego trwania, to sąd umarzał takie postępowanie (art. 361 pkt 1 pr.up. i nap.).

W skrócie rzecz ujmując, upadłość konsumencka w swej pierwotnej konstrukcji była dostępna wyłącznie dla osób, które było na nią stać, natomiast osoby pozostające w najtrudniejszej sytuacji finansowej z dobrodziejstw oddłużenia nie mogły skorzystać. Podobny paradoks miał zresztą miejsce w odniesieniu do konstrukcji oddłużenia przedsiębiorców i przesłanek jej zastosowania z art. 369–370 pr.up. i nap.⁷⁰

Różny zakres podmiotowy upadłości przedsiębiorczej i konsumenckiej to nie jedyne odmienności między tymi procedurami. W przypadku bowiem upadłości konsumenckiej wniosek o ogłoszenie upadłości mógł złożyć wyłącznie dłużnik. Wierzyciel natomiast nie był uczestnikiem postępowania w przedmiocie ogłoszenia upadłości i – co się z tym wiąże – nie posiadał legitymacji do zaskarżenia postanowienia sądu w przedmiocie upadłości konsumenckiej, bez względu na rodzaj rozstrzygnięcia⁷¹. Na dłużniku nieprzedsiębiorcy nie ciążył przy tym żaden obowiązek zgłoszenia wniosku o ogłoszenie upadłości, co było dość wyraźną wskazówką, w czym interesie wniosek o ogłoszenie upadłości konsumenckiej był składany.

Z drugiej jednak strony fakt, że wniosek o ogłoszenie upadłości konsumenckiej był składany w interesie dłużnika, nie przesądzał jeszcze o dominacji celu oddłużeniowego nad windykacyjnym tej procedury. Kierunek jej prowadzenia wyznaczał bowiem ogólny dla całego prawa upadłościowego i naprawczego, a nie zmodyfikowany na potrzeby

⁶⁹ Zob. M. Pannert, *Upadłość konsumencka jako instrument restrukturyzacji zobowiązań dłużnika*, [w:] *Проблемы правотворческой и правоприменительной практики в условиях развития информационного общества*, Гродно 2015, s. 275.

⁷⁰ M. Porzycki, op. cit., s. 77.

⁷¹ A.J. Witosz, [w:] R. Adamus, A.J. Witosz, A. Witosz, *Upadłość konsumencka...*, s. 68.

upadłości konsumenckiej art. 2 pr.up. i nap., z którego wynikał postulat prowadzenia postępowania uregulowanego ustawą w taki sposób, by roszczenia wierzycieli mogły zostać zaspokojone w jak najwyższym stopniu.

Specyfika konstrukcyjna upadłości konsumenckiej – tworzyły ją bowiem dwie następujące po sobie fazy: właściwe postępowanie upadłościowe prowadzone w trybie likwidacyjnym, a po jego zakończeniu postępowanie w przedmiocie realizacji planu spłat – również nie przesądzała o jej wyraźniej oddłużeniowym charakterze, skoro w przypadku upadłości przedsiębiorczej uwolnienie dłużnika od niezaspokojonych w postępowaniu upadłościowym zobowiązań mogło nastąpić już z chwilą jego zakończenia, bez konieczności zaspokajania wierzycieli w jakimkolwiek zakresie (w upadłości przedsiębiorczej nie przewidziano konstrukcji planu spłat). W tym kontekście można by nawet uznać, że oddłużenie w upadłości przedsiębiorczej było łatwiejsze niż w ramach upadłości konsumenckiej z 2009 roku⁷².

9. Druga regulacja upadłości konsumenckiej według przepisów z dnia 31 grudnia 2014 roku

Znikome praktyczne znaczenie upadłości konsumenckiej w kształcie nadanym jej ustawą z dnia 5 grudnia 2008 roku dla rozwiązania problemu nadmiernego zadłużenia gospodarstw domowych skłoniło ustawodawcę do głębokiej reformy normujących ją uregulowań. Owocem prac legislacyjnych stała się ustawa z dnia 29 sierpnia 2014 roku o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze, której przepisy weszły w życie z dniem 31 grudnia 2014 roku⁷³.

Wprowadzie nowe unormowania nie zmieniły schematu konstrukcyjnego samego postępowania oddłużeniowego – zachowano zatem jego „dwufazowość” – to jednak szczegółowe, nowe rozwiązania na tyle przemodelowały dotychczasową regulację, że w istocie można mówić o wprowadzeniu wspomnianej ustawą z 29 sierpnia 2014 roku nowej „upadłości konsumenckiej”. Rozważając cechy charakterystyczne

⁷² S. Gurgul, op. cit., s. 528.

⁷³ Ustawa z dnia 29 sierpnia 2014 r., o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze, ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. 2014, poz. 1306).

nowej upadłości konsumenckiej na tle równoległe obowiązującej upadłościowej konstrukcji oddłużenia przedsiębiorców (art. 369–370 pr.up. i nap.), wspomnieć należy, że ustawodawca wyraźnie tym razem przesądził, w jakim kierunku ma być prowadzone postępowanie upadłościowe wobec nieprzedsiębiorców⁷⁴.

Zasadniczy cel upadłości konsumenckiej określił bowiem nowy przepis art. 2 ust 2 pr.up i nap., zgodnie z którym postępowanie to „należy prowadzić tak, aby umożliwić umorzenie zobowiązań upadłego niewykonanych w postępowaniu upadłościowym, a jeśli to możliwe – zaspokoić roszczenia wierzycieli w jak najwyższym stopniu”. Skoro w przytoczonym fragmencie treści regulacji art. 2 ust 2 pr.up. i nap. jest mowa o umorzeniu zobowiązań „niewykonanych w postępowaniu upadłościowym”, implikuje to wniosek, iż w postępowaniu tym zobowiązania wierzycieli mają być – co do zasady – wykonywane, a dopiero zobowiązania niewykonane (a w istocie niewykonana ich część) będą mogły ulec umorzeniu. Wniosek ten wzmacnia wyraźne odniesienie się przez ustawodawcę do interesu wierzycieli w powołanym art. 2 ust 2 pr.up i nap.: „[...] a jeśli to możliwe – zaspokoić roszczenia wierzycieli w jak najwyższym stopniu”⁷⁵.

Mimo czynionych przez ustawodawcę nawiązań w art. 2 ust 2 pr.up i nap. do interesu wierzycieli nie ulega wątpliwości, iż optyka regulacji art. 491¹–491²³ pr.up i nap. skierowana została przede wszystkim na ochronę interesu dłużnika⁷⁶. Wyraz temu daje przede wszystkim istotne złagodzenie przesłanek wszczęcia procedury oddłużeniowej i zaangażowanie dla oceny sytuacji niewypłacalnego dłużnika klauzul generalnych w postaci względów słuszności i względów humanitarnych, co miałoby uczynić procedurę oddłużeniową tym bardziej dostępną, nawet dla nie zawsze rzetelnego dłużnika.

Poza tym na zmianę specyfiki upadłości konsumenckiej miały zasadniczy wpływ między innymi takie unormowania jak art. 491² ust 2 pr.up i nap., który umożliwił wszczęcie procedury, choćby dłużnik posiadał tylko jednego wierzyciela (odejście zatem od tradycyjnej koncepcji upadłości jako instrumentu ochrony zbiorowego interesu

⁷⁴ Por. M. Pannert, *Redukcja zobowiązań niewypłacalnego dłużnika będącego osobą fizyczną – możliwość czy cel postępowania upadłościowego*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2020, nr 12, s. 37.

⁷⁵ Zob. M. Pannert, *Wpływ ogłoszenia upadłości konsumenckiej na wykonywanie umów, których stroną jest upadły – zagadnienia wybrane*, „Acta Iuris Stetinensis” 2017, nr 2, s. 49.

⁷⁶ Zob. też E. Kabza, op. cit., s. 125.

wierzycieli), art. 491⁷ pr.up. i nap., który z kolei pozwolił na wszczęcie i prowadzenie postępowania mimo ubóstwa masy upadłościowej, czy regulacje art. 491¹⁴ w zw. z art. 491¹⁶ i art. 491¹⁹ ust 2 pr.up. i nap., które istotnie poszerzyły możliwości oddłużenia „konsumenta”. Dzięki nim oddłużenie stało się możliwe nawet bez sporządzenia planu podziału (czyli w istocie bez przeprowadzenia postępowania likwidacyjnego) z uwagi na brak majątku dłużnika, a także bez ustalenia planu spłaty wierzycieli – jeśli osobista sytuacja upadłego w sposób oczywisty wskazuje, że nie byłby on zdolny do dokonania jakichkolwiek spłat w ramach planu spłat, albo też po uchyleniu planu spłat – jeśli dłużnik stałby się trwale niezdolny do jego realizacji. Niewątpliwie wśród wymienionych najdalej idącą w swej ochronnej funkcji względem dłużnika stała się regulacja art. 491¹⁴ w zw. z art. 491¹⁶ ust 1 pr.up. i nap., która stworzyła dłużnikowi nieprzedsiębiorcy możliwość uwolnienia się od zobowiązań właściwie już na podstawie samego wniosku o ogłoszenie upadłości, bez konieczności zaspokajania wierzycieli w jakimkolwiek zakresie⁷⁷.

Te zmiany legislacyjne przełożyły się na popularność upadłości konsumenckiej jako skutecznego prawnego instrumentu pozwalającego na poprawę sytuacji niewypłacalnego dłużnika. Dowodem tej tezy są dane statystyczne, z których wynika, że już w pierwszym roku obowiązywania nowej regulacji, a zatem w 2015 roku, ogłoszono 2112 upadłości konsumenckich⁷⁸, co stanowi wzrost względem poprzedniego stanu prawnego o ok. 2000%. Dla zobrazowania skali wzrostu dostępności tej procedury dla zainteresowanych nią dłużników wypada jedynie przypomnieć, że w całym okresie obowiązywania dotychczasowych regulacji normujących konstrukcję upadłości konsumenckiej, a zatem w latach 2009–2014, skorzystało z niej około 100 osób.

10. Oddłużenie przedsiębiorców według przepisów prawa upadłościowego z dnia 1 stycznia 2016 roku

W niedługim czasie po wprowadzeniu do prawa upadłościowego zupełnie nowej konstrukcji upadłości konsumenckiej gruntownie zmodyfikowano – niejako korespondencyjnie – obowiązującą dotychczas procedurę oddłużeniową wobec

⁷⁷ Por. M. Pannert, *Wpływ ogłoszenia upadłości konsumenckiej...*, s. 49–50.

⁷⁸ Źródło: https://www.coig.com.pl/2024-upadlosc-konsumencka_grudzien.php (dostęp: 8.01.2025).

przedsiębiorców będących osobami fizycznymi. Zmiany w przedmiotowym zakresie zostały wprowadzone ustawą z dnia 15 maja 2015 roku – Prawo restrukturyzacyjne⁷⁹, która weszła w życie z dniem 1 stycznia 2016 roku. Wśród licznych zmian, które rzeczona ustawa wprowadziła do prawa upadłościowego (zmieniając przy tym nazwę ustawy z *Prawo upadłościowe i naprawcze* na właśnie *Prawo upadłościowe*), istotnemu rozbudowaniu uległa również normatywna konstrukcja przedsiębiorczej procedury oddłużeniowej (art. 369–370f pr.up.).

Podobnie zatem jak w przypadku upadłości konsumenckiej, po fazie właściwego postępowania upadłościowego wprowadzono fazę realizacji planu spłat, z tą odmiennością, że dla jej zainicjowania konieczny stał się jeszcze wniosek dłużnika. Trzeba jednak podkreślić, że przeprowadzenie fazy likwidacyjnej i zaspokojenie wierzycieli choćby w minimalnym zakresie to warunek *sine qua non* oddłużenia przedsiębiorcy. W przypadku bowiem, gdyby postępowanie upadłościowe umorzono z uwagi na „ubóstwo masy upadłościowej”, czyli z powodu braku majątku dłużnika wystarczającego na pokrycie kosztów postępowania (art. 361 ust. 1 pkt 1 pr.up.), wszczęcie procedury oddłużeniowej na podstawie art. 369 ust. 1 pr.up., byłoby niemożliwe⁸⁰.

Warto przy tym wspomnieć, iż przedsiębiorca jest zobowiązany do złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości w przypadku zaistnienia po jego stronie niewypłacalności (art. 21 ust. 1 pr.up.), a w razie niedopełnienia tego obowiązku może być pociągnięty do odpowiedzialności odszkodowawczej (art. 21 ust 3 pr.up.) i grozi mu sankcja w postaci zakazu prowadzenia działalności gospodarczej (art. 373 pr.up.).

W odniesieniu do przedsiębiorców nie zmieniono zatem zasady, zgodnie z którą przedsiębiorcze postępowanie upadłościowe ma służyć przede wszystkim ochronie grupowego interesu wierzycieli (art. 2 ust 1 pr.up.). Gdyby więc dłużnik przedsiębiorca posiadał tylko jednego wierzyciela (co jednak trudno sobie wyobrazić w przypadku przedsiębiorców), to zgodnie z zamysłem ustawodawcy wystarczającym instrumentem

⁷⁹ Należy zaznaczyć, że z uwagi na zmianę nazwy ustawy z *Prawo upadłościowe i naprawcze* na *Prawo upadłościowe*, która została dokonana ustawą z dnia 15 maja 2015 roku – Prawo restrukturyzacyjne, w dalszej części tekstu zostanie zastosowany przy odpowiednich regulacjach upadłościowych skrót pr.up. – Prawo upadłościowe.

⁸⁰ Zob. P. Zimmerman, op. cit., Legalis, kom. do art. 369 p.u., teza nr 2; S. Gurgul, op. cit., Legalis kom. do art. 369 p.u., teza nr 1–4. Por. M. Pannert, *Redukcja...*, s. 37–38.

ochrony tego wierzyciela byłoby postępowanie egzekucyjne. W konsekwencji jednak niewypłacalny przedsiębiorca, w takim stanie rzeczy, nie mógłby skorzystać z procedury oddłużeniowej.

11. Oddłużenie osób fizycznych (przedsiębiorców i nieprzedsiębiorców) po nowelizacji przepisów prawa upadłościowego z dnia 24 marca 2020 roku

Pod presją słusznych skądinąd postulatów ujednolicenia procedur oddłużeniowych odnoszących się do osób fizycznych, tak przedsiębiorców, jak i nieprzedsiębiorców, kolejna duża nowelizacja prawa upadłościowego dokonana ustawą z dnia 30 sierpnia 2019 roku⁸¹ w sposób istotny przemodelowała dotychczasowe konstrukcje procedur oddłużeniowych. W ramach nowych regulacji wskazano na jeden ogólny cel postępowania upadłościowego, którego podmiotem jest osoba fizyczna, bez względu na to, czy jest ona przedsiębiorcą, czy też przedsiębiorcą nie jest⁸².

Obecnie zatem cel postępowania upadłościowego wobec osób fizycznych należy rekonstruować z przepisów art. 2 ust. 1 i 2 pr.up. W przypadku ogłoszenia upadłości osoby fizycznej postępowanie należy więc prowadzić tak, by zaspokoić wierzycieli w jak najwyższym stopniu, a także by umożliwić umorzenie zobowiązań upadłego niezaspokojonych w postępowaniu upadłościowym. Wynika z tego, że cel windykacyjny i oddłużeniowy zostały na poziomie ogólnej regulacji zrównoważone.

Mimo wyraźnego obecnie podobieństwa obydwu procedur oddłużeniowych – przedsiębiorczej i konsumenckiej – nie uległy jednak zmianie te elementy, które mimo wszystko decydowały o wzajemnej ich odmienności. Upadłość konsumencka może być bowiem w dalszym ciągu ogłoszona wyłącznie na wniosek dłużnika (z wyjątkiem byłych przedsiębiorców w warunkach art. 8 i 9 pr.up.). Wystarczające jest przy tym, by dłużnik posiadał tylko jednego wierzyciela, z powodu którego jest w stanie niewypłacalności. Co więcej, wierzyciel ten nie musi nawet zgłosić swojej

⁸¹ Ustawa z dnia 30 sierpnia 2019 r., o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2019, poz. 1802), znaczna część przepisów tej ustawy weszła w życie z dniem 24 marca 2020 roku.

⁸² Zob. M. Pannert, *Redukcja...*, s. 38.

wierzytelności w postępowaniu, by mogło się ono zakończyć oddłużeniem upadłego (art. 491¹⁴ ust. 5 pr.up.).

Fundamentalną jednak zmianą, która zdekomponowała dotychczasową konstrukcję konsumenckiej procedury oddłużeniowej, było przesunięcie momentu weryfikacji rzetelności płatniczej dłużnika na chwilę wydawania przez sąd postanowienia o ustaleniu lub odmowie ustalenia planu spłat (art. 491¹⁴ ust. 4 w zw. z art. 491^{14a} ust. 1 pr.up.). Wskutek takiego rozwiązania zasadniczo w każdym przypadku, gdy niewypłacalny dłużnik złoży wniosek o ogłoszenie upadłości konsumenckiej, przeprowadza się obecnie postępowanie zmierzające do likwidacji masy upadłości, natomiast ocena tego, czy dłużnik spełnia przesłanki oddłużenia, została odroczone do momentu ukończenia likwidacji.

Takie rozwiązanie jest z pewnością ukłonem ustawodawcy w stronę ochrony interesu wierzycieli, jednak wprowadza element istotnej niepewności co do sytuacji prawnej poddającego się procedurze oddłużeniowej niewypłacalnego dłużnika nieprzedsiębiorcy. Innymi słowy, na gruncie *de lege lata* dłużnik nieprzedsiębiorca, który złożył wniosek o ogłoszenie upadłości konsumenckiej, może być pewien, że mimo utraty w toku postępowania likwidacyjnego całego swojego majątku nie zyska żadnych gwarancji co do tego, że sąd wyda postanowienie o ustaleniu planu spłat lub o umorzeniu zobowiązań bez ustalania takiego planu.

Rozwiązanie to w wymiarze nominalnym, normatywnym z pewnością wzmocniło pozycję wierzycieli w upadłości konsumenckiej, jednak trzeba mieć świadomość, że w praktyce oddłużenie konsumenta może też nastąpić bez ponoszenia przezeń jakichkolwiek kosztów z tym związanych. Przy braku przesłanek negatywnych już samo bowiem złożenie wniosku o ogłoszenie upadłości może być wystarczającą podstawą wydania postanowienia o umorzeniu niespłaconych zobowiązań (art. 491¹⁴ ust. 4 w zw. z art. 491¹⁶ ust. 1 pr.up.). Dłużnik w upadłości konsumenckiej nie musi nawet dysponować środkami pozwalającymi na pokrycie kosztów postępowania, skoro w przypadku ubóstwa masy upadłościowej pokryje je ostatecznie skarb państwa (art. 491¹⁶ ust. 2 pr.up.). W tym wypadku dominacja funkcji oddłużeniowej nad windykacyjną jest w upadłości konsumenckiej bardzo wyraźna.

W upadłości przedsiębiorczej natomiast warunkiem oddłużenia jest przynajmniej częściowe zaspokojenie uczestniczących w postępowaniu wierzycieli (art. 369 ust. 1

w zw. z art. 368 ust. 1 i 2 pr.up.), ponieważ zgodnie z treścią art. 361 pr.up. umorzenie postępowania upadłościowego z powodu ubóstwa masy będzie przesłanką negatywną oddłużenia. W tym wypadku zatem pierwszoplanowy jest cel windykacyjny procedury. Mimo wskazania w uzasadnieniu do art. 2 ust. 2 pr.up., że ustawodawca zakłada praktyczne ujednolicenie sytuacji prawnej osoby fizycznej prowadzącej działalność gospodarczą z osobą nieprowadzącą takiej działalności, to takie stwierdzenie należy uznać jedynie za deklarację, która nie znajduje potwierdzenia w materialnej normatywnym ustawy (nowelizacja nie zmienia bowiem istoty powołanych regulacji art. 369 ust. 1 i 368 pr.up.)⁸³.

12. Wnioski

Zaprezentowany w niniejszym opracowaniu szkic rozwoju idei oddłużenia przede wszystkim ukazał, w jaki sposób historyczny prawodawca postrzegał niewypłacalność dłużnika i jakiej ewolucji ta percepcja doznała w toku rozwoju cywilizacyjnego. Od pierwotnej zatem surowości wczesnego prawa do złożonych konstrukcji prawnych, których zasadniczym celem stało się zapewnienie niewypłacalnemu, acz uczciwemu dłużnikowi możliwości „nowego startu”.

Ta idea, u której podstaw legła postępująca na przestrzeni dziejów humanizacja konstrukcji prawnych, znalazła także zainteresowanie u polskiego prawodawcy. Stosunkowo natomiast liczne modyfikacje, dokonane na przestrzeni zaledwie kilkunastu lat od wprowadzenia do polskiego systemu prawnego instytucji upadłości konsumenckiej, wskazują na to, jak żywą refleksję wywołują i twórczą uwagę skupiają jej unormowania.

Obecna natomiast konstrukcja upadłości konsumenckiej, choć daje podstawy do jej ambiwalentnej oceny, a to przede wszystkim z uwagi na występujący w niej element pewnej losowości co do sytuacji prawnej korzystającego z niej dłużnika, posiada jednak doniosły wymiar prakseologiczny. Aktualnie bowiem zasadniczo każdy wniosek o ogłoszenie upadłości konsumenckiej powoduje wszczęcie pierwszego etapu postępowania, jako że okoliczności subiektywne zachodzące po stronie dłużnika, jak np. rzetelność płatnicza, nie są już przesłanką oddalenia takiego wniosku.

⁸³ Zob. M. Pannert, *Redukcja...*, s. 38–39.

W konsekwencji statystyki ogłaszanych upadłości konsumenckich po 2019 roku przedstawiają systematyczny, a w początkowej fazie obowiązywania nowych regulacji (lata 2019–2021) wręcz skokowy wzrost. Od momentu wejścia w życie przepisów łagodzących przesłanki ogłoszenia upadłości, czyli od stycznia 2015 roku do 31 grudnia 2024 roku, ogłoszono w Polsce łącznie 115 693 upadłości konsumenckich. Taki stan rzeczy z jednej strony może więc budzić obawy o skalę zadłużenia rodzimych uczestników obrotu cywilnoprawnego, ale z drugiej strony daje wyraz społecznemu zapotrzebowaniu i praktycznej doniosłości tej konstrukcji prawnej.

Bibliografia

- Adamus Rafał, *Zarys ogólny historii prawa upadłościowego w Polsce*, [w:] *Historia testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, nuntia vetustatis. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Włodzimierzowi Kaczorowskiemu*, red. Ewa Kozerska, Marek Macejewski, Piotr Stec, Opole 2015, s. 609–626.
- Adamus Rafał, *Oddłużenie w upadłości konsumenckiej i układzie konsumenckim*, Warszawa 2020.
- Adamus Rafał, *Nowa upadłość konsumencka*, „Monitor Prawa Bankowego” 2015, nr 2, s. 103–111.
- Andreau Jean, *Endettement privé et abolition des dettes dans la Rome antique*, <https://www.cadtm.org/Endettement-prive-et-abolition-des> (dostęp: 30.12.2024).
- Barber Benjamin, *Skonsumowani. Jak rynek psuje dzieci, infantylizuje dorosłych i połyka obywateli*, Warszawa 2008.
- Bartosia-Purgat Małgorzata, *Kulturowe uwarunkowania zachowań konsumentów na przykładzie młodych Europejczyków*, Poznań 2011.
- Bauman Zygmunt, *Praca konsumpcjonizm i nowi ubodzy*, Kraków 2006.
- Borowski Władysław, [w:] *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, red. Kazimierz Dynarski, Poznań–Warszawa 1986.
- Bravo Benedetto, Wipszycka Ewa, *Historia starożytnych Greków. Tom I. Do końca wojen perskich*, Warszawa 1988.
- Buber Oswald, *Polskie Prawo Upadłościowe*, Warszawa 1936.
- Całus Ewa, *Upadłość konsumencka – doświadczenia i perspektywy*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2015, nr 101, s. 11–23.
- Dąbrowska Anna, *Konsument jako uczestnik rynku usług*, „Ekonomiczne Problemy Usług” 2011, nr 73, s. 36–51.
- Drozdowska Urszula, [w:] *Zobowiązania*, red. T. Mróz, U. Drozdowska, P. Konik, M. Pannert, Warszawa 2016.

- Geromin Maciej, [w:] *Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe. Zagadnienia praktyczne*, red. Aleksandra Machowska, Warszawa 2016.
- Gurgul Stanisław, *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Horosz Piotr, *Prawo upadłościowe i prawo restrukturyzacyjne – zarys wykładu*, Warszawa 2023.
- Hrycaj Anna, *Prawo i postępowanie upadłościowe osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej*, Warszawa 2020.
- Hudson Michael, *Démocratie et dette: A-t-on brisé le lien entre les deux?*, <http://www.cadtm.org/Democratie-et-dette-A-t-on-brise-le-lien-entre-les-deux> (dostęp: 08.01.2025).
- Janda Paweł, *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Warszawa 2017.
- Jaślikowski Marek, *Podstawy ogłoszenia upadłości Podstawy ogłoszenia upadłości konsumenckiej w praktyce sądów powszechnych*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Cywilne” 2011, nr 10, s. 43–99.
- Kabza Ewa, *Wybrane problemy upadłości konsumenckiej w świetle nowej regulacji*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2009, t. 5, s. 121–139.
- Kieźel Ewa, *Koncepcyjno-Metodyczne problemy badania racjonalności zachowań konsumentów*, „Acta Universitatis Lodzensis Folia Oeconomica” 2004, nr 179, s. 157–164.
- Kolańczyk Kazimierz, *Prawo rzymskie*, Warszawa 1997.
- Konieczna-Drescher Edyta, *Deutsche Insolvenzordnung in polnischer Übersetzung. Niemiecka ustawa o niewypłacalności. Wydanie bilingwalne*, Regensburg 2015.
- Kuglarz Paweł, *Podstawowe standardy upadłości konsumenckiej w Polsce na tle wybranych regulacji europejskich*, „Doradca Restukturyzacyjny” 2015, nr 1, s. 33–43.
- Łach Stanisław, [w:] *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, red. Kazimierz Dynarski, Poznań–Warszawa 1986.
- Malarewicz Agnieszka, *Konsument a reklama. Studium cywilnoprawne*, Warszawa 2009.
- Mróz Bogdan, *Consumo ergo sum? Rola konsumpcjonizmu we współczesnych społeczeństwach*, [w:] *Oblicza konsumpcjonizmu*, red. Bogdan Mróz, Warszawa 2009, s. 13–23.
- Motyłska-Kuźma Anna, Wieprow Joanna, *Psychologiczne aspekty podejmowania decyzji finansowych w przedsiębiorstwie*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2017, nr 1, s. 129–139.
- Pangsy-Kania Sylwia, *Czy za pieniądze można kupić szczęście? – konsumpcjonizm jako przyczyna kryzysów*, „Optimum. Economic Studies” 2024, nr 2, s. 20–42.
- Pannert Maciej, *Upadłość konsumencka jako instrument restrukturyzacji zobowiązań dłużnika*, [w:] *Problemy pravotvorčeskoj i pravoprimeritel'noj praktiki v usloviâh razvitiâ informacionnogo obšestva*, cz. 1, Grodno 2015 [*Проблемы правотворческой и правоприменительной практики в условиях развития информационного общества*, ч. 1, Гродно 2015, s. 275–279].
- Pannert Maciej, *Wpływ ogłoszenia upadłości konsumenckiej na wykonywanie umów, których stroną jest upadły – zagadnienia wybrane*, „Acta Iuris Stetinensis” 2017, nr 2, s. 47–63.

- Pannert Maciej, *Redukcja zobowiązań niewypłacalnego dłużnika będącego osobą fizyczną – możliwość czy cel postępowania upadłościowego*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2020, nr 12, s. 36–39.
- Podczaszy Joanna, *Instytucja upadłości konsumenckiej jako warunek utrzymania systemu społeczno – gospodarczego opartego na długu*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2017, nr 9, s. 61–67.
- Podel Waldemar, *Geneza instytucji syndyka masy upadłości na tle rozwoju regulacji prawa upadłościowego*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 2013, nr 5, s. 163–191.
- Ponet Isabelle, *La remise des dettes au pays de Canaan au premier millénaire avant l'ère chrétienne*, <https://www.cadtm.org/La-remise-des-dettes-au-pays-de> (dostęp: 27.12.2024).
- Porzycki Marek, *Umorzenie długów w postępowaniu upadłościowym*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2006, nr 1, s. 69–93.
- Rosenberg Józef Marcelli, *Geneza i rozwój postępowania upadłościowego w prawodawstwie rzymskim*, Warszawa 1935.
- Sapolski Robert Maurice, *Zachowuj się. Jak biologia wydobywa z nas to, co najgorsze, i to, co najlepsze*, Poznań 2024.
- Sobczyk Genowefa, *Zachowania konsumentów wobec nowych trendów konsumpcji – wyniki badań*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia” 2018, vol. 52, nr 1, s. 171–180.
- Solarz Małgorzata, *Upadłość konsumencka w wybranych krajach*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2008, nr 16, s. 311–322.
- Stasiuk Katarzyna, Maison Dominika, *Psychologia konsumenta*, Warszawa 2014.
- Szafrański Patryk, *Uwagi do projektu zmian w prawie upadłościowym osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej, przedstawionego na konferencji Ministerstwa Sprawiedliwości oraz Ministerstwa Gospodarki w dniu 10 grudnia 2012 roku*, „Polski Proces Cywilny” 2013, nr 2, s. 174–193.
- Szpringer Włodzimierz, *Kredyt konsumencki i upadłość konsumencka na rynku usług finansowych UE*, Warszawa 2005.
- Szpringer Włodzimierz, *Upadłość konsumencka. Inspiracje z rozwiązań światowych oraz rekomendacje dla Polski*, Warszawa 2006.
- Szpringer Włodzimierz, *Spółeczna odpowiedzialność banków. Między ochroną konsumenta a osłoną socjalną*, Warszawa 2009.
- Świecka Beata, *Niewypłacalność gospodarstw domowych. Przyczyny – skutki – przeciwdziałanie*, Warszawa 2009.
- Szymańska Anna, *Upadłość konsumencka w Polsce na tle doświadczeń innych krajów Unii Europejskiej*, Warszawa 2014.
- Tereszkiewicz Piotr, *Postępowania upadłościowe i oddłużeniowe dla konsumentów w Stanach Zjednoczonych i w niektórych krajach europejskich, Cz. I*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2000, nr 1–2, s. 99–122.

- Tereszkiewicz Piotr, *Zwolnienie z długów w prawie upadłościowym i tzw. upadłość konsumencka – rozważania teoretyczne i prawnoporównawcze z perspektywy polskiego porządku prawnego*, „Czasopismo Prawa Handlowego, Upadłościowego oraz Rynku Kapitałowego” 2008, nr 2, s. 218–300.
- Toussaint Eric, *La longue tradition des annulations de dettes en Mesopotamie et en Egypte du 3e au 1er millenaire av. J-C*, <https://www.cadtm.org/La-longue-tradition-des-annulations-de-dettes-en-Mesopotamie-et-en-Egypte-du-3e> (dostęp: 24.12.2024).
- Wirszyłło Jerzy, [w:] *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, red. Kazimierz Dynarski, Poznań–Warszawa 1986.
- Witosz Aleksander Jerzy, [w:] Anna Hrycaj, Andrzej Jakubecki, Antoni Witosz, *System prawa handlowego. Tom 6. Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe*, Warszawa 2020.
- Witosz Aleksander Jerzy, [w:] *Prawo upadłościowe. Komentarz*, red. Antoni Witosz, Aleksander Witosz, Warszawa 2017.
- Witosz Aleksander Jerzy, [w:] Rafał Adamus, Aleksander Jerzy Witosz, Antoni Witosz, *Upadłość konsumencka. Komentarz praktyczny*. Warszawa 2009.
- Wojcieszka Lucyna, *Współczesna koncepcja homo socio-oeconomicus*, „Studia Ekonomiczne/Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach” 2014, nr 180, s. 240–248.
- Wołowski Przemysław, *Podłoże aksjologiczne prawa upadłościowego i naprawczego według rekomendacji Zespołu Ministra Sprawiedliwości ds. Nowelizacji Prawa Upadłościowego i Naprawczego*, „Rejent” 2013, nr 8, s. 85–102.
- Wołowski Przemysław, *Cel oddłużeniowy jako jeden z naczelných celów postępowania upadłościowego*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2016, nr 12, s. 11–27.
- Zedler Feliks, [w:] Andrzej Jakubecki, Feliks Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarze Zakamycza*, Kraków 2003.
- Zimmerman Piotr, *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, wyd. 5, Warszawa 2018.

► STRESZCZENIE

Historyczne i prawne uwarunkowania oddłużenia osób fizycznych

Problem nadmiernego zadłużenia, czy – w skrócie rzecz ujmując – niewypłacalności jednostki, występuje na każdym etapie rozwoju społeczeństw. W ramach wspólnot gospodarujących swoimi zasobami i wytwarzających dobra i usługi w sposób naturalny kreowany jest popyt na nie. Z tym z kolei wiąże się też rozwój gospodarki towarowo-pieniężnej i równolegle konstrukcji prawnych, które tworzą normatywne środowisko dla właściwego jej funkcjonowania.

Jedną z podstawowych zasad prawnych, która zabezpiecza pewność obrotu, jest z pewnością zasada *pacta sunt servanda*, której jednak bezwzględne przestrzeganie, wyabstrahowane z idei słusznego prawa, może prowadzić ostatecznie do skutków społecznie niepożądanych. Z taką sytuacją mamy do czynienia między innymi w przypadku, gdy dłużnik popadł w stan niezawinionej niewypłacalności i – mimo czynienia w tym kierunku starań – nie jest w stanie zaspokoić słuszných pretensji swoich wierzycieli.

W niniejszym opracowaniu wyrażono zatem aprobatę dla idei „słusznego” oddłużenia i dokonano analizy jej rozwoju na przestrzeni dziejów. Po zarysowaniu historycznych uwarunkowań regulacji, które pozwalają ostatecznie na uwolnienie od zobowiązań niewypłacalnego dłużnika, przedstawiono następnie ewolucję polskiej konstrukcji oddłużeniowej.

Rozważania odnoszące się do rodzimych rozwiązań prawnych w przedmiotowym zakresie pozwalają na wniosek, że kierunek zmian obrany przez ustawodawcę na przestrzeni ostatnich kilkunastu jest właściwy. Procedura oddłużeniowa powinna mieć bowiem egalitarny charakter, a zatem dostęp do niej, przy wcześniej spełnionych przesłankach normatywnych, powinna mieć każda osoba fizyczna, bez względu na to, czy prowadzi działalność gospodarczą, czy nie. Wydaje się jednak, że istnieje jeszcze stosunkowo szeroki margines modyfikacji stanu *de lege lata*, którego rozsądna i odpowiedzialna korekta mogłaby uczynić procedurę oddłużenia jeszcze lepiej dostosowaną do współczesnej specyfiki obrotu cywilnoprawnego.

► SUMMARY

Historical and Legal Determinants of Debt Relief for Individuals

The issue of excessive indebtedness, or in short, the insolvency of an entity, arises at every stage of societal development. Within communities managing their resources and producing goods and services, demand for these is naturally generated. This, in turn, is linked to the development of a commodity-money economy and parallel legal frameworks that establish the normative environment for its proper functioning.

One of the fundamental legal principles ensuring transactional certainty is undoubtedly the principle of *pacta sunt servanda*. However, its strict adherence, divorced from the idea of equitable law, may ultimately lead to socially undesirable consequences. Such a situation occurs, for example, when a debtor falls into a state of non-culpable insolvency and, despite making efforts in this regard, is unable to satisfy the legitimate claims of their creditors.

This study therefore expresses approval of the idea of “equitable” debt relief and analyzes its historical evolution. After outlining the historical determinants of regulations that ultimately allow for the discharge of obligations of an insolvent debtor, the evolution of the Polish debt relief framework is subsequently presented.

The considerations regarding domestic legal solutions in this area lead to the conclusion that the direction of changes adopted by the legislature over the past several decades is correct. The debt relief procedure should indeed have an egalitarian character, meaning that access to it – provided the normative prerequisites are met – should be available to every natural person, regardless of whether they engage in business activity or not. However, it appears that there remains a relatively broad margin for modifying the current legal framework (*de lege lata*). Reasonable and responsible adjustments could further tailor the debt relief procedure to better align with the contemporary specifics of civil law transactions.